

MUUSEUM

Muuseum vabas õhus

MUUSEUM

Eesti Muuseumiühingu ajakiri
NR 1 (40) 2018

PEATOIMETAJA

Piret Õunapuu
piret.ounapuu@erm.ee

TOIMETAJA

Ivi Tammaru
ivi.tammaru@erm.ee

TOIMETUSE KOLLEEGIUM

Piret Õunapuu, Kerttu Männiste,
Kristel Rattus, Marge Rennit,
Kalev Uustalu

RESÜMEEDE TÕLGE

Tiina Mällo

KÜLJENDUS

Ivi Tammaru

KUJUNDUSMAKETT

Kristjan Mändmaa, Indrek Sirkel

ISSN 1406-3484

ESIKAANEL:

Jääpurikad
Vargamäe
muuseumis
FOTO: Ingmar
Muusikus

TAGAKAANEL:

Eesti Rahva
Muuseumi
direktor Aleksei
Peterson ja
filmioperaator
Toivo Pedak väli-
töödel Kaarma
kihelkonnas.
1964.
ERM Fk 1410:275
FOTO: Ilmar Kala
ja Tiina Vöti

PEATOIMETAJALT

Piret Õunapuu

Ajakirja käesolev number kannab pealkirja „Muuseum vabas õhus“. Eelmise aasta mais tähistas oma 60. sünnipäeva Eesti Vabaõhumuuseum, mis nüüdseks tegutseb koos Ennistuskojaga Kanut sihtasutuse ja riikliku muuseumi toimimist, plusse ja miinuseid.

Juubelini jõudis selle aasta algul ka üks teine vabaõhumuuseum – A. H. Tammsaare muuseum Vargamäel, mis avas uksed kirjaniku 80. sünniaastapäeval 30. jaanuaril 1958. Nüüd tähistati muuseumis Anton Hansen Tammsaare 140. sünniaastapäeva.

Vabaõhumuuseumiga on seotud ka seekordne intervjueeritav Elvi Nassar. Setumaalt pärit Elvi alustas muuseumitöötaja karjääri Eesti Põllumajandusmuuseumis, töötas seejärel Eesti Vabaõhumuuseumis koguhoidjana ja on seal nüüd juba pikka aega peavarahoidja.

Hariduse vallas tutvustab Reet Mägi keskkonnaharidustööd uuenenud Tartu Ülikooli loodusmuuseumis ning Nele Dresen ja Keiu Telve kirjutavad, kuidas Tartu Linnamuuseum läheb programmiga „Muuseum kohvris“ ise koolidesse kohale keskaega tutvustama. Baltisaksa ja vana-graafika kaardistamise projekti Eesti mäluasutustes väljaspool kunstimuuseume tutvustavad Kristiina Tiideberg ja Moonika Teemus. Eesti Vabaõhumuuseumi konserveerimisosakonna juhataja Marika Lahti kirjutise teema on puitu, riidet ja muid

materjale kahjustavad putukad ja see, kuidas hoida nende tegevus kontrolli all ja vältida nende tulekut.

Eelmisel suvel lahkus meie hulgast ajakirja Muuseum asutaja ja kauaaegne peatoimetaja Aleksei Peterson. 1958–1992 juhtis Aleksei Peterson Eesti Rahva Muuseumi. Ta polnud lihtsalt direktor, vaid ka aktiivne teadlane, kes uuris eeskätt ehitisi ja põllutööriistu, aga ka museoloogia praktilisi probleeme. 1993 omandas Peterson Peterburis ajalooteaduste doktori kraadi. Tema huvi ei piirdunud ainult Eestiga, vaid hõlmas ka teisi soome-ugri rahvaid, eriti vepslasi ja udmurte. 1995. aastal ilmus Aleksei Petersoni eestvõttel ajakirja Muuseum esimene number ja peatoimetajana jätkas ta kuni 2006. aastani. Autoriteetset etnograafi jäädakse mäletama nii Eestis kui teisteski soome-ugri maades.

PÄEVATEEMA

EESTI VABAÕHUMUUSEUM

Toimekas nii riigi- kui sihtasutusena

— MERIKE LANG —

LK 5

TAMMSAARE-PÕHJA TALUST VARGAMÄE MUUSEUMIKS

Tammsaare muuseum Vargamäel 60

— SIIRI KVELL —

— KRISTI KIRSS —

LK 10

MÕÕDUPUU

EESTI MUUSEUMIDE AASTAAUHINNAD 2017

— MARJU NIINEMAA —

LK 14

NÄITUSED

LOOMULIK SURM

— ÜLLE KASK —

LK 19

HARIDUS

TARTU ÜLIKOOLI LOODUSMUUSEUM

Fookuses keskkonnaharidus

— REET MÄGI —

LK 23

KUIDAS MUUSEUM KOHVRISS PANDI

— NELE DRESEN —

— KEIU TELVE —

LK 26

IKKAGI INIMENE

MEENUTAB EESTI VABAÕHUMUUSEUMI PEAVARAHOIDJA

ELVI NASSAR

— HEIKI PÄRDI —

LK 30

VÄRKSTUBA

MÖÖBLI-TOONESEPP, PUUKOI, MÖÖBLIKOI

— MARIKE LAHT —

LK 34

AJA LUGU

BALTISAKSA JA VANAGRAAFIKA KAARDISTAMISEST

Eesti mittekunstimuuseumides 2016.–2017. aastal

— KRISTIINA TIIDEBERG —

— MOONIKA TEEMUS —

LK 38

IN MEMORIAM

ALEKSEI PETERSON

LK 41

**Eesti Vaba-
õhumuuseumi
hobused Rusi
talu juures**

**FOTO: Kristjan
Sulõnd**

EESTI VABAÕHUMUUSEUM

TOIMEKAS NII RIIGI- KUI SIHTASUTUSENA

— MERIKE LANG —

SA EESTI VABAÕHUMUUSEUM JUHATUSE LIIGE

— 5 —

Eesti Vabaõhumuuseum asutati 22. mail 1957 ja eelmisel kevadel tähistati muuseumi 60. tegevusaastat. 2014. aastast tegutsevad vabaõhumuuseum ja Ennistuskoda Kanut koos sihtasutusena.

10. detsembril 2013 kirjutas kultuuriminister Urve Tiidus alla notariaalsele aktile Sihtasutuse Eesti Vabaõhumuuseum asutamise ja vara üleandmise kohta. Sihtasutuse moodustamisega liideti omavahel riiklikud Eesti Vabaõhumuuseum ja Ennistuskoda Kanut. Uus asutus alustas tööd uue struktuuriga 2014. aasta jaanuarist.

Sihtasutuse eesmärgid määrati põhikirjaga ning need sõnastati ühiste arutelude käigus kummagi liitunud asutuse seniseid tegevusi arvestades.¹ Nüüdseks on Sihtasutus Eesti

Vabaõhumuuseum tegutsenud üle nelja aasta ja riikliku vabaõhumuuseumi asutamise 60. aastapäevale tagasi vaadates saab teha kokkuvõtteid

2) teenindada sihtasutuse tegevusvaldkonnas kõiki mäluasutusi, Kultuuriministeeriumi hallatavate riigimuuseumide ning riigile kuuluvat muuseumikogu kasutavaid muuseume;

3) hoida ja täiendada Eesti Vabaõhumuuseumi muuseumikogu;

4) uurida, koguda, hinnata, konserveerida, restaureerida ja digiteerida ainelist ja vaimset kultuuripärandit, sh kultuurimälestisi, olles nimetatud valdkondade arendaja, oskusteabe haldaja, vahendaja ja populariseerija ning laiapõhjaliste teenuste osutaja – kompetentsuskeskus;

5) tugevdada Eesti miljööväärtuslike piirkondade turismi- alast konkurentsivõimet.

Merike Lang

¹ SA EVMi eesmärk on oma vara valitsemise ja kasutamise kaudu koguda, säilitada ja vahendada kultuuripärandit, sh:

1) täita Eesti maaarhitektuuri ja -maastike ainevaldkonna muuseumi funktsiooni;

2016. aastal
avatud pulma-
ekspositsioon
Jüri-Jaagu talus
FOTO: Kristjan
Sulõnd

sellest, mis vahe on siinset igapäevast tööpraktikat arvestades riigiasutusel ja valitsussektori eraõiguslikul sihtasutusel.²

Kokkuvõttes on sihtasutus eelkõike asutuse eriline opereerimisvorm, mis põhineb nõukogu ja juhatuse solidaarsel vastutusel ja tehingute sooritamise suuremal vabadusel. Kui muuseumi tegevusvaldkonda ja -ulatust ei muudeta, ei pruugi sihtasutus mõjutada tavatöötaja töö sisu. Kõige rohkem kardetakse küll sihtasutuse majandustegevuse survet, kuid põhimõtteliselt

2 Kultuuriministeeriumi kodulehel (www.kul.ee) on kirjas need punktid, milliseid eeliseid nähakse alates 2012. aastast toimunud muuseumivõrgustiku korrastamisel ning muuseumide juriidilise vormi muutustel sihtasutusteks:

paindlikum ja asutusekesksem juhtimismudel;

asutajate ja nõukogu liikmete kaudu saab muuseumi tihedamalt selle valdkonnaga ja tegevuspiirkonnaga siduda;

nõukogu tagab liikmete kaudu laiemat juhtimiskompetentsi;

nõukogu kui kollektiivse otsustusorgani arvamuste paljusust aitab teha parimaid otsuseid;

juhti ei määra ametisse ega vabasta ametist minister, vaid sellega peab nõus olema enamik nõukogu liikmetest;

juhtimisotsuseid saab vastu võtta kiiremini kui riigiasutustes;

vabam ja paindlikum tegutsemisviis asutuse tulude ja kulude arvestamisel, omatulu teenimisel ja asutuse vara kasutamisel;

kogu asutuse tulu jääb sihtasutuse põhitegevuse kasutusse;

kui eelarveaasta lõpeb, ei ole järgmisesse aastasse ülekantavate riigieelarve vahendite piirangut (riigiasutuses on see kolm protsenti);

kaasfinantseerimise võimalused erinevatest fondidest on paindlikumad kui riigiasutuse puhul.

saab väga hea meeskonnaga juhitud riigimuseum olla nii majandus- kui ka sisutegevuselt sama aktiivne nagu sihtasutus.³ Näiteks alustas riiklik vabaõhumuuseum juba Eesti Vabariigi taaskeskkonnastamise ajal 1990. aastatel kohe oma asutuse majanduslikku ülesturgutamist. Küllastajate arv oli langenud nõukogude hiilgeaegade 150 000-lt 31 000-le ja seda taastada oleks olnud idaturu äralangemise tõttu endise passiivse tööstiiliga võimatu. Teaduslikult kõrgetasemelise vabaõhumuuseumi ekspositsioon vajab põhjalikku remonti: nõukogude ajal varustamist häirinud fondid ja limiidid olid jättnud muuseumihoonete katused läbi sadama, seades ohtu museaalide säilivuse. Värskest vabanenud riigil ei olnud EVMi ekspositsiooni remondi rahastamiseks piisavalt vahendeid. Peaminister Mart Laar kuulutas, et kes ennast ise aitab, seda aitab ka riik.

Pean ütlema, et riigi abi ei ole paraku tulnud mõista sõna-sõnalt. Pigem seisnes see vabadustes, mis olid 1990. aastatel riiklikele muuseumidele antud. Võrreldes paljude välisriikide ja ka Eesti munitsipaalmuuseumidega oli meie riigimuseumide juhtide võimalus ise määrata töötajate arvu, jagada riigi poolt eraldatud eelarves majanduskulusid parasjagu vajalike tegevuste vahel ning kasutada vabalt omateenitud vahendeid üsnagi eesrindlik saavutus. Kui juhtkond suutis ja soovis leida neid hoobasid, mida panna tööle sisemisi tugevusi ja väliseid võimalusi ära kasutades, oli riiklik tegutsemisvorm põhitegevuse

3 Hea näide on uues majas tegutsev riigiasutus Eesti Rahva Muuseum.

2015. aastal avatud peipsivene elumaja (ülal) ja seto Vanatalo

FOTOD: Kristjan Sulõnd

arendamiseks igati piisav. Nii pandi sisult tugevas Eesti Vabaõhumuuseumis juba 1990. aastate alguses alus nüüdisaegsele elamuslikule muuseumipedagoogikale, hakati korrapäraselt suur-üritustena tähistama rahvakalendri tähtpäevi, käivitati proaktiivne turundustegevus. Lisaks rajati olematute vahendite ning puhta hasardiga muuseumi alluvusse kuuluv toitlustamine museaalses Kolu körtsis ning muuseumipood. Kõik need olid kogu selleaegse Eesti muuseumimaastikul murrangulised otsused, mille eeskuju levis ajapikku teistesegi muuseumidesse. Meie

ainsaks innustajaks oli aga meeskonna ühine soov areneda väga heaks ja rahva poolt armastatud avatud vaimuga vabaõhumuuseumiks. Kui olin olnud mõne aasta vabaõhumuuseumi direktor⁴, soovitas hea sõber ja õpetaja, Hollandi vabaõhumuuseumi direktor prof Jan Vaessen mulle, et püüaksin arendada muuseumi, mis eristuks teistest oma kontseptsioonilt ja mitte üksnes kollektsiooni poolest – iga muuseum peab edendama omanäoliselt kogu museolo-

4 Juhin Eesti Vabaõhumuuseumi alates 1993. aastast.

**Europa Nostra
auhinnagala
Eesti Vabaõhu-
muuseumis
17. septembril
2015**

FOTO: Mats Õun

gilist mõtet. Nüüd on Eesti Vabaõhumuuseum Euroopa vabaõhumuuseumide seas tuntud tegija, kus käiakse ka eeskujusid kaemas.

Vaatamata olemasolevatele võimalustele kujunes 1990. aastate lõpul vajadus EVMi tegevust ja rohke vara haldamist veelgi parendada, kaasates erinevaid partnereid. Nii tekkis sihtasutuse loomise mõtteid juba 1997. aastal. Näiteks endist Liberty suvemõisa, mis oli 1986–2014 vabaõhumuuseumi hallata, taheti arendada koostöös Tallinna linnavalitsusega, kavatsedes luua SA EVMi Liberty Suvemõisa Arenduskeskuse⁵, tootlustustegevust sooviti elavdada Sihtasutuse Töökmani kõrts⁶ asutamisega koostöös Eesti Hotellikooliga. Kahjuks langesid need plaanid mitmete instantside vastuseisu ja otsuste venimise tõttu ära. Juba

5 Hiljem on olnud ideid rajada Libertysse ka gaidide ja skautide keskus, rahvakultuuri koolituskeskus ning maaarhitektuuri õppekeskus. Viimane reaalsena tundunud idee oli anda kinnistu Eesti Vabariigi presidendi residentsiks. Seetõttu läks territoorium 2014. aastal vabaõhumuuseumi haldusest ära, kuid residentsi ideest ollakse nüüdseks loobunud. SA EVM on esitanud taotluse, et muinsuskaitsele väärtuslik territoorium talle tagastataks.

6 Rajada Töökmani kõrts restoranina oli plaanis juba nõukogude ajal, kuid ettevõtmine päädis üksnes hoone ületoomisega. Hoone materjal on praeguseks hävinud.

2000. aastal arutati kogu muuseumi sihtasutuseks muutmist. Asutuse aastaaruandes on idee põhjusena nimetatud riigiasutuste tegevusvabaduse piiranguid uute seaduste poolt. Muidugi anti arenevas riigis pidevalt välja uusi seadusi, millega tuli kohaneda. Muuseumi arendamisele kaasaaitavate otsusteni jõuti aga tänu kvalifitseeritud meeskonnale ja paindlikule mõtlemisele alati kiirelt. Seega ei saa vabaõhumuuseumi tegevuse näite varal öelda, et just sihtasutus soodustaks kiiremaid juhtimisotsuseid.

Mis on siiski asutuse toimimise erisus sihtasutuses? Kogemus näitab, et positiivne on nõukogu olemasolu. Riigimuuseumis on teadusnõukogu nõuandev organ, mis käib koos kord aastas, ja selle liikmete nõuanded ei ole direktorile ega ministeeriumile siduvad. Sihtasutuse nõukogu liikmed on aga oma otsuste üle seaduse järgi vastutavad. Juhatus annab neile asutuse kohta aru mitte harvem kui neli korda aastas, samuti arutatakse koos läbi kõik suuremad arendused. Nõukogu on organ, mille kaudu liigub operatiivne informatsioon muuseumist kultuuri- ja rahandusministeeriumisse ning sama toimub ka vastupidises suunas. Nõukogu saab valmistuda koosoleku otsuste vastuvõtmiseks. Koostöö

nõukoguga nõuab juhatuselt täpsust ja oma plaanide argumenteeritust, kui nõukogu lükkab ettepanekud tagasi, paneb see rohkem pingutama. Samas on planeeritud tegevuste heakskiidul suurem kaal ning seega on juhatusel ka kaalutletud otsustega seljatagune.

Sihtasutuse moodustamine võib anda uudeid tulemusi, kui asutajate ring on senisest laiem. Just siis tuleb esile seotus valdkonna või tegevuspiirkonnaga. Kahjuks on praeguse Eesti muuseumimaastikul ka näiteid, kus sihtasutuse juhtimine jääb kohalike poliitiliste mängude rataste vahele. See risk on alati olemas. SA EVM on üksnes riigi asutatud. Siin tõi uue asutuse töösse värvi ja sünergiat liitumine Ennistuskajaga Kanut. Nüüdseks toimivad kaks endist iseseisvat asutust sujuvalt koos ja täiendavad mitmetes punktides teineteist ning sisuline töö pole ühinemise tõttu kannatanud.

Vabaõhumuuseumi külastatavus ulatus 2017. aastal 138 000 inimeseni. 2015. aastal avasime EASi turismimeetme rahastusel setu ja peipsi-vene hoonetega uue püsinäituse, mis teenis ka muuseumide arendusauhinna. Püsinäitusele põhinedes tegutseb edukalt mitmeid auhindu saanud paljurahvuselise Eesti keskus. Maaarhi-

tektuuri keskus pälvis 2015. aastal oma koolitusprogrammide eest kõrge Europa Nostra peapreemia. Konserveerimis- ja digiteerimiskeskus Kanut teenindab Eesti mäluasutusi ja erakliente kindla plaani ja hinnakirja järgi ning konservaatrite tööd on samuti hinnatud muuseumide aastaauhinnaga.

Teeme ka tulevikuplaane. Aastatega kogutud omateenitud vahenditest kavatseme 2020. aastaks püstitada nõukogude korterelamu ekspositsiooni, oma peavärava pääslahoone tahame muuta liikumispuudega inimesele, jalgratta või lapsevankriga saabuval perele ligipääsetavamaks. Kõigest hingest loodame, et lähiaastatel hakatakse siiski ehitama muuseumide ühishoidlat koos uute tööruumide ja konserveerimis-digiteerimislaboritega, mille planeerimist alustati juba 2005. aastal. Praegu ei saa ma kindlalt väita, et kõik see on toimunud või toimumas just tänu või vaatamata sihtasutusele. Küllap võib aga asutuse omanik olla kindlam, et tal on parem kontroll oma haldusala üle ja riik on korrastatum.

TAMMSAARE-PÕHJA TALUST VARGAMÄE MUUSEUMIKS

TAMMSAARE MUUSEUM VARGAMÄEL 60

— SIIRI KVELL —

— KRISTI KIRSS —

SA A. H. TAMMSAARE MUUSEUM VARGAMÄEL

FOTO: Gabriela Liivamägi

Vajadus asutada Tammsaare muuseum Vargamäel tekkis juba eelmise sajandi alguses. Oma sünnipaiga, Tammsaare-Põhja talu tegi kuulsaks Anton Hansen Tammsaare aastal 1926, kui ilmus eestlaste hingeelu ja rasket tööd käsitlev romaan „Tõde ja õigus“. Ilmselt ei osanud sel ajal keegi ette näha, et soode ja rabade keskel asuvat väikest küla tabab kiire tuntuus – romaani lugejad samastasid Tammsaare sünnikodu kirjandusliku Vargamäega ning soovisid näha, kus asuvad Mäe ja Oru talu, kuhu kaevati kraave, kus asuvad piiriaiad ning millisest pakust pidi Krõõt raskete veeämbritega üle astuma.

Kirjandushuviliste saabumisel oli Tammsaare sünnikodu juba muutnud, enam ei elanud Tammsaare mail kahte kanget naabrimeest: kirjaniku isa Peeter Hansenit, kes oli Andrese prototüüp, ja Pearu prototüüpi Jakob Sikenbergi. Talud olid pärinud kaks Augustit – Tammsaare-Lõuna talus ehk kirjanduslikus Oru talus oli peremeheks August Sikenberg ja Tammsaare-Põhja talus kirjaniku vend August Hansen. Kirjandushuvilised leidsid tee mõlema naabri juurde. Huviliste saabudes olevat August Hanseni abikaasa Hilda mäardunud köögipõlle vaikselt eest ära võtnud ning inimestele kohalikku eluolu seletanud ja romaanist tuntud kohti näidanud. Algsu giidituuridega oli tehtud.

MUSEUMI LOOMINE

Sünnikodu rehetares elas August koos perega 1934. aastani, mil sai valmis uus elumaja. Rehetare hakkas kandma kõrvalhoone funktsiooni, kuid hävines juba 1945. aastal, mil juhuslikust sädemest saanud tulekahju põletas maja maha. See aga ei vähendanud Tammsaare-

Põhja talu tähtsust ning aastaid jutuaineks olnud muuseumi loomise ideed hakkasid edasi arendama kirjandusteadlased Helene Siimisker ja Eerik Teder. Muuseum avati pidulikult Tammsaare 80. sünnipäeval 1958. aasta 30. jaanuaril Tammsaare venna elumaja teisel korrusel. Maja esimesel korrusel elas kirjaniku venna pere: Augusti abikaasa Hilda ja tütar Õie, kes asusid tööle vastloodud muuseumis. Tapa Rajooni Kultuuriosakonna käskkiri määras 1. juunist 1958 teadusliku töötaja kohale Õie Augusti tütar Hanseni palgaga 600 rubla kuus ja 1. veebruarist 1958 koristaja-järelevaatajaks Hilda Hansu tütar Hanseni kuupalgaga 270 rubla.

Muuseumi loomise ajal ei olnud museaale, mida külastajatele näidata, seega kuulutati ajalehes Sirp ja Vasar (nr 46), et muuseumile otsitakse Tammsaare teoseid. Paljud eraisikud ja raamatukogud reageerisid üleskutsele ning panid aluse kirjaniku loominguga kogumisele. Samal ajal pidi jälgima maja korrashoidu ja mõtlema vajaminevate remonditööde peale. Juba 25. märtsil 1959 reorganiseeriti A. H. Tammsaare Memoriaalmuuseum Tapa rajoonis Paide Rajoonidevahelise Koduloomuuseumi filiaaliks.

1962. aastal lahkusid kirjaniku venna abikaasa Hilda ja tütar Õie Tammsaare talust ning asusid elama Elvasse. Pärast muuseumi esimeste töötajate lahkumist tehti ümberkorraldusi: 1963. aastal loodi elumaja alumisele korrusele kantselei ja maja idapoolsesse osasse näituseruum, maja ülemisele korrusele ehitati korter muuseumitöötajatele. 1967. aastal müüsid Hilda ja Õie talu hooned riigile. Samal aastal võttis Paide Rajooni TSN TK vastu otsuse teha ettepanek ENSV Kultuuriministeriumile töötada

Siiri Kvell

Kristi Kirss

Laudahoone ees.
Põllega naine on
Hilda Hansen.
1953. AT F 81:3

**Muuseumi
esimene eksposi-
tsoon. 1958.
AT F 38:9**

**Muuseumi
avamine. 1958.
AT F 81:83**

välja plaan, kuidas laiendada A. H. Tammsaare Muuseumi territooriumi ning suurendada hoonete kompleksi. Otsuse vastuvõtmisega sai Vabariiklik Restaureerimisvalitsus ülesande koostada Järvamaa Metsamajandi tellimisel projekt hoonete ehitamiseks. Projekti koostas teaduslik töötaja Kaur Altoa. Talukompleksi taastamisel kasutati Tammsaare õe Marta Hanseni mälestusi lapsepõlvest Tammsaare-Põhja talus.

MUUSEUMI TAASTAMINE

Järgnevad aastad olid suunatud hoonete taastamise projekti elluviimisele. Taastamise eesotsas oli metsamajandus- ja looduskaitseminister Heino Teder, kohapeal juhatasid töid Järvamaa Metsamajandi direktor Väino Rei ja Kõrvemaa Kaitseala juhataja Iver Azarov, ehitustööd tegi Tartu Restaureerimisvalitsus. Muuseumis töötas sellel perioodil teadusliku töötajana Asko Sööt.

Talukompleksi taastamise ajal tehti ka Augusti elumajale kapitaalremont ning maja avati 20. aprillil 1972 taas külastajatele. Samal päeval istutasid projektis osalevate asutuste juhid Tammsaare väljamäele nn ministrite männiku. Samal aastal valmis muuseumi juurde esimene loodusrada, mis lõi aluse loodusretkede korraldamisele.

1973. aasta 21. juunil pandi nurgakivi rehetare ehitusele ning pea viis aastat hiljem, 29. jaanuaril 1978 avati pidulikult taastatud muuseumikompleks. Sümboolselt jäeti muuseumi värava kahe poole lauad kinni nii, et neid sai ainult saagides avada. Tähtis värava saagimise ülesanne ja sellega muuseumi avamine anti tolleaegsele EKP ideoloogiasekretärile Väino Väljasele. Kohaletulnud rahvahulk sai vaadata uuesti ülesehitatud ja taastatud rehetaret, karjalauta, saunikute eluhooneid ja roigasaeda. Peale väliste tööde kohandati ka hoonete sisetust ning loodi uusi ekspositsioone. Kirjaniku sünnitalu oli rahva seas endiselt populaarne, taastatud talukompleksi külastas avamisaastal 33 007 inimest. Muuseumist sai ekskursantide ja matkajate seas populaarne sihtkoht.

Augusti elumaja
esimese korruse
ekspositsioon
FOTO: Gabriela
Liivamägi

TEATER

1978. aastal toimus Vargamäel esimene teatriprojekt – Rakvere Teater mängis muuseumi õuel A. H. Tammsaare jutustuse põhjal tehtud etendust „Vanad ja noored“. Aastaid hiljem algatas vabaõhuetenduste traditsiooni tolleaegne muuseumi juhataja Juhan Sihver, kelle eestvedamisel mängiti „Tõde ja õigus I“ ja „Juuditit“. Läbi aegade on Vargamäel Tammsaare loominguga põhjal ette kantud veel „Vargamäe kuningriik“, „Kõrboja peremees“, „Wargamäe Wabariik“ jpm. Siia on tee leidnud paljud tuntud näitlejad: Merle Palmiste, Ott Sepp, Liisa Pulk, Hele Kõrve, Indrek Saar. Teatrihuviliste vaatamisvõime pani proovile suurprojekt „Tagasi Vargamäele“, mille käigus mängiti ühe päeva jooksul läbi kõik romaani „Tõde ja õigus“ viis osa.

JÄRVAMAA KULTUURIHIIS

1992. aastal alustati ainulaadse projektiga – loodi Järvamaa kultuurihiis, kuhu igal aastal istutavad oma puu Järvamaa kultuuripreemia laureaadid. Nüüdseks on hiies üle saja puu, teiste hulgas on oma puu istutanud ka Arnold Rüütel ja Urmas Sisask. Kultuurihiie rajamisega loodi koht, kus saab korraldada kultuuriüritusi. Igal aastal saab just sealt alguse Järvamaa laulu- ja tantsupeo tule teekond.

SIHTASUTUSE LOOMINE

Aastal 2002 moodustati Sihtasutus A. H. Tammsaare Muuseum Vargamäel. Sihtasutuse ajal on hooneid põhjalikult remonditud, kõik hooned on saanud uue rookatus.

2009. aastal avati uus ekspositsioon elumajas ning laut ehitati ümber õppe- ja näituseruumiks. Viimasteks töödeks on muuseumis olnud elumaja veranda remont, maja soojustamine ja kontoriruumide remont. Tööde käigus said uue kuue aknad, ukсед, korda tehti vihmaveesüsteem ning lisaks kõigele puhastati ja pandi tagasi originaallaudvooder. Ajaloolise ilme säilitamisel olid abiks Gromell OÜ ja muinsuskaisteameti Järvamaa vaneminspektor Karen Klandorf.

Kõik need tegemised tõestavad, et elu Vargamäe muuseumis on nagu „Tões ja õiguses“, küll selle vahega, et naabrimees Pearuga on hea läbisaamine, aga töödest ja tegemistest ei tule kunagi puudust. Ka 2018. aasta alguses on käsil remonditööd kirjaniku venna Augusti elumaja esimesel korrusel. Hea on tõdeda, et peale ekskursioonide, matkade ja teatrietenduste on muuseumil nüüdseks olemas haridusprogrammid ning siin toimub igal aastal erinevaid kultuuriüritusi, seminare ja ajutisi näitusi. Praegu on avatud Tammsaare 140. sünniaastale pühendatud näitus „Igale ühele oma Tammsaare“, kus saab kirjaniku huvisid kuulata, maitsta, kompida, näha ja nuusutada.

FOTO: Helen Melesk

EESTI MUUSEUMIDE AASTAAUHINNAD 2017

— MARJU NIINEMAA —
KULTUURIMINISTEERIUMI
KULTUURIVÄÄRTUSTE OSAKONNA PEASPETSIALIST

19. jaanuaril jagati Kumu kunstimuuseumis taas Eesti muuseumide aastaauhindu.

Parima püsinäituse tegi Eesti Teatri- ja Muusikamuuseum. Näituse „Lood ja laulud“ kuraator ja idee autor on Tanel Veeremaa. Näituse meeskonda kuulusid Kirsten Simmo, Kristiina Kiis, Maris Rosenthal, Ele Arder. Kujundas Ruumilabor ja Identity. Näitusel esitatakse teatri ja muusika kaudu lugusid, mis kuuluvad Eesti kirjandusklassikasse, ja laule, mis on iga eestlase repertuaaris. Lugudel ja lauludel on kõikides kultuurides oluline roll. Lood ja laulud iseloomustavad inimesi ja ümbritsevat keskkonda ning hoiavad ühismälu.

2017. aasta **parima näituse** tiitli sai Eesti Rahva Muuseumi näitus „Rahvarõivas on norm. Igal aastaajal“. Eesti Rahva Muuseumis on avatud Eesti üle aegade suurim rahvarõivannäitus, mille eesmärk on tutvustada eesti rahvarõivaid ja selle nüüdisaegseid kasutusvõimalusi. Näituse kuraator on Reet Piiri, produtsent Reet Mark, kujundaja Iir Hermeliin, graafiline disainer Angelika Schneider. Näituse lahutamatu pikenäitus on samal ajal Eesti Rahva Muuseumi galeriis eksponeeritav väljapanek „Külatänavalt punasele vaibale“, mille kuraator on Riina Reinvelt, kujundaja Liina Unt, graafiline disainer Katre Rohumaa. Meeskonda kuulusid Kristiina Piirisild, Mariliis Vaks, Laili Kuusmaa, Janika Turu, Tatjana Enok, Ülle Vahar, Silli Peedosk, Karl-Erik Hiiemaa, Karoliine Korol, Signe Rätsepso, Heli Kirevik, Piia Rand, Helve Alla, Mareli Rannap, Maire Noorkõiv, Kadri Vissel, Maire Kuningas, Ülle Jäe, Riina Reinvelt, Kristel Rattus, Jana Reidla, Terje Anepaio, Tiina Tael, Age Raudsepp, Ellen Värvi, Anu Ansu, Berta Vosman,

Kristi Ütt, Kristjan Raba, Arvi Tragel, Tiit Sibul, Lauri Tamm, Pihel Prans, Viljar Pohhomov, Tõnn Kukk, Katriin Valdre, Katrin Alekand, Aire Hämäläinen, Siret Saar, Piret Õunapuu, Anne Nurme, Malle Oras, Kadri Liis Olmaru, Tuuli Jõesaar, Liina Vakraõm, Lisann Treial, Ülle Savi.

Konserveerimistöö auhinna pälvisid Merily Paomets ja Sirje Säär Eesti Kunstimuuseumist projekti „Tõenäoliselt 1760ndate lõpust pärineva ovaalse pärgamendil pastellmaali „Tütarlaps koeraga“ ja teose raami conserveerimine“ eest. Projektis osalesid Greta Koppel, Alar Nurkse, Allan Talu, Margit Pajupuu ja Stanislav Stepaško.

Marju Niinemaa

Pastellmaal
„Tütarlaps
koeraga“

Näitus „Lood
ja laulud“
Eesti Teatri- ja
Muusika-
muuseumis
FOTO: Mart Laul

Eesti Rahva Muuseumi näitus „Rahvarõivas on norm. Igal aastaajal“
FOTO: Berta Vosman

Tartu Ülikooli muuseumi projekt „Muumiate interdistsiplinaarsed uurin-
gud ja tulemuste tutvustamine erinevatele sihtgruppidele“

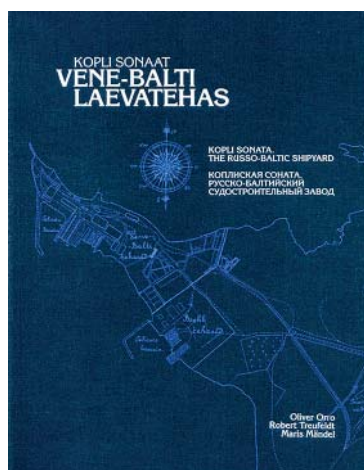
2017. aasta **parima muuseumikogu arendaja tiitli** said Jaanika Anderson ja Ester Oras Tartu Ülikooli muuseumi projekti „Muumiate interdistsiplinaarsed uuringud ja tulemuste tutvustamine erinevatele sihtgruppidele“ eest. Interdistsiplinaarsesse uurimisgruppi kuulusid Randel Kreitsberg, Martin Malve, Pilleriin Peets, Riina Rammo, Eve Rannamäe, Lehti Saag, Ragnar Saage, Urmas Saarma, Argo Selin, Kristiina Tambets, Mait Metspalu, Signe Vahur, Anu Teearu, Mari Tõrv, Maarja Mölder, Sünne Remmer, Raija-Katariina Heikkilä ja Dario Piombino-Mascali.

Parimaks muinsuskaitsjaks muuseumis tunnistati Aune Mark Eesti Vabaõhumuuseumist seminarisarja „Materjalidest, konstruktsioonist ja sõlmedest“ eest. Loengupäevad on mõeldud inimestele, kes vanade majadega igapäevatoona kokku puutuvad ja lahenduste otsimisega tegelevad. Loengud on sisult tehnilised ning mõeldud eelneva erialase koolitusega inimestele, kes tegutsevad selles valdkonnas. Teadmisi jagavad oma valdkonnas tunnustatud ja ettekandjatena kogenud inimesed.

Aasta muuseumihariduse edendajad on Toomas Koitmäe, Siim Randoja ja Luize-Ingrid Klimova Eesti Spordi- ja Olümpiamuuseumist interaktiivsete õppematerjalide „Kõik liikuma!“ eest. Tegemist on Eestis ainulaadsete haridusprogrammidega, mis on valminud tippspordlaste ja õpetajate ühistööna. Pilootprojekti osalevad Tartu Tammeka jalgpalliklubi ja Tartu ülikooli korvpallimeeskond, kelle abil on valminud esimesed õppevideod füüsika ja matemaatika alal. Et pakkuda noortele huvitavamaid õppimisviise väljaspool kooli- ja klassikeskkonda, pakub spordimuuseum sügishooajal haridusprogramme, mis keskenduvad mehaanikale (korvpall) ja tõenäosusele (jalgpall).

Parima teadustrükise pani 2017. aastal kokku Oliver Orro. Raamatu „Kopli sonaat. Vene-Balti laevatehas“ autorid on Oliver Orro, Robert Treufeldt ja Maris Mändel ning kujundaja Kristo Kooskora. Eesti Arhitektuurimuuseumi trükis kajastab Vene-Balti laevatehase ja selle endise asumi ruumilise kujunemise lugu 105 aasta jooksul.

Parima teadusürituse korraldas Tartu Ülikooli muuseum. Rahvusvahelise konverentsi „Vene impeeriumi piiril: Tartu saksa ülikool ja tema esimene rektor Georg Friedrich Parrot“ peakorraldajad olid Kaija-Liisa Koovit, Lea Leppik, Endla Lõhkivi, Peeter Müürsepp, Erki Tammiksaar ja Epi Tohvri.

Algatus „Koo end ajalukku“
Eesti Vabaõhu-
muuseumis
FOTO: Julia-
Maria Linna

Näitus „Müstiline
ürgmeri“ Eesti
Loodusmuuseumis

Aasta parima turundustöö auhinna pälvisid Helena Haller ja Evelin Värk Eesti Vabaõhu-muuseumist algatuse „Koo end ajalukku“ eest. Algatuse „Koo end ajalukku“ eesmärk on kududa üheskoos Eesti rahvaga sajameetrine kaltsuvaip, milles on oma mustrite ja värvikombinatsioonidega esindatud Eesti ajaloolised kihelkonnad. Vaip on kingitus Eesti Vabariigi 100 aasta juubeliks ja anti 2018. aasta veebruaris pidulikult üle presidendi kantseleile. Ühistööna valmiva vaiba mustrikombinatsioonid on loonud tekstiilikunstnikud Anu Raud ja Ene Pars.

Muuseumiarendaja 2017 auhinna said Sander Olo ja Kairi Põldsaar Eesti Loodusmuuseumi virtuaalreaalsuse filmi „Müstiline ürgmeri“ eest. Näitus „Müstiline ürgmeri“ kutsub sukelduma ajarännakule Eesti ala merepõhja poole miljardi aasta tagustest aegadest tänapäevani, tutvustades rännaku jooksul nii Eesti alade liikumist, siin elanud taimi ja loomi kui kliimamuutusi. Näitusesaali seintelt leiab fossiilide põhjal valminud videoinstallatsioonid, milles ärkavad ellu ürgsed mereasukad.

LOOMULIK SURM

— ÜLLE KASK —
EESTI TERVISHOIU MUUSEUM

„Surm on tähtis sündmus, milleks te peate olema tõepoolest ette valmistatud, ning seepärast ei tohiks teil olla mingit vabandust oma teadmiste hankimisega viivitada.“

Tom Hickman

Ülle Kask

Eesti Tervishoiumuuseumi näitus „Loomulik surm” pälvis eelmisel aastal Muuseumiroti auhinna. Näituse kuraator oli Ülle Kask, meeskonnas Kärt Mikli ja Taavi Kuri ning kujundajad Kristiina Kuus ja Britta Benno.

Surm on vastuoluline ja valus – ühest küljest hirmutav oma ootamatuses ja leinas, teisest küljest aga toob vahel ka kergendust ja vabane-mist. Ühtlasi annab see inimestele tööd, loomingu-list inspiratsiooni või ainet meelelahutuseks. Enamik meist püüab surma vältida, teised aga puutuvad sellega pidevalt kokku. Vaadeldav näi-tus räägib eelkõige loomulikust surmast ja seda ümbrisevast ning aitab tuua selgust surmaga seotud tunnetesse. Teema valikut rõhutab ka näituse pealkiri, mis annab selgelt edasi näituse idee ja eesmärgi. Ühest küljest on „loomulik surm“ meditsiiniline termin, mille järgi peetakse loomulikuks surma kõrges eas keha väsimise või mõne haiguse tõttu. Teisest küljest viitab peal-kiri suuremisele kui iga elava organismi arengu loomulikule lõppvaatusele. Evolutsiooniõpetuse järgi korraldab loodus surma kaudu enda tasa-kaalu ja harmooniat.

MIKS SELLINE NÄITUS?

Näituse idee sündis juba aastaid tagasi, kuid jäi muuseumi renoveerimise ja uue püsinäituse valmimiseni oma aega ootama. Eesti Tervishoiu Muuseumi huviorbiidis on kõik inimese eksis-

tentsiga seondud sünnist surmani. Bioloogilise surma teema kõrvalejäämine uuel püsinäitusel, tingitud ruumipuudusest, sai peamiseks tõuke-jõuks selle näituse tegemisel.

Näituse sisuloomes arvestasime asjaoluga, et tegemist on tundliku, vähekäsitletud ja välditud teemaga. Teatud riski oodata inimesi muuseumisse vaatama näitust, mis võib tekitada ebameeldivust, meenutada valusaid hetki või riivata külastajat muul moel, võtsime teadlikult ja tegijatena olime valmis ka ebaõnnestumiseks.

Näituse laiem eesmärk oli ärgitada avalikku diskussiooni väärrika surma, leina ja ka matu-sekultuuri valdkonnas ning panna vaatajaid mõtlema omaenda elu ajalikkuse ja kvaliteedi üle. Teadmiste ja arutelu puudumisel jäävad sageli vastuseta paljud küsimused ja käsitlemata inimeste jaoks olulised mõtted.

NÄITUSE TEGEMISEST

Näitusetegemise algusnädalad kulusid teemasse süvenemiseks. Veetsime päeva matuse-büroos ja krematooriumis, kohtusime psühho-loogi, hingehoidja, patoloogi ja surmakultuuri uurijatega, pildistasime surnuaias kalme ja kolumbaariume. Inimeste ring, kes on Eestis surmakultuuri uurinud ja valdavad teemat põhjalikult, ei ole väga suur. Siinkohal nimetan mõned näitusel sõna saanud inimesed – Marju Kõivupuu, Argo Moor, Tuul Sepp ja Jaan Tamm-salu. Patoloogide Enn Jõeste ja Delia Lepiku abil

valmis bioloogilise surma ja keha lagunemise osa. Kristiina Kiis Eesti Teatri-ja Muusikamuseumist koostas ülevaate matusemuusikast, mida sai näitusel ka kuulata. Rõõmustav oli kõikide ekspertide toetav reageering meie abipalvele.

Omaette huvitav oli koostöö inimestega, kes olid nõus andma intervjuud ja rääkima oma kogemustest või tunnetest seoses raske haiguse, surma või leinaga. Intervjuud olid kõigile kuulamiseks näitusel eksponeeritud. Arvestades Eesti inimeste tagasihoidlikkust, oli üllatav ja meeldiv, et neid, kes olid nõus oma näo ja nimega endast rääkima, oli rohkem, kui me esialgu lootsime ja programmi mahutada saime. Ehk tõestab ka see teemapüstituse olulisust ja vajalikkust.

SISU

Sisu ülesehitus kujunes lihtsalt ja loogiliselt. Rääkides bioloogilisest surmast, kujuneb juba loomulik teemade järgnevus, mis inimese surmaga kaasneb ja millest igaühel on soovi korral võimalik omaette näitus teha. Meie valisime variandi, et tervikpildi saamiseks käsitleme kõiki olulisi teemasid, aga väiksemas mahus. Näitusel selgitame, miks ja kuidas inimesed surevad, puudutame surija kohtlemise eetilist külge, kirjeldame kehaga toimuvaid surmajärgseid muutusi, räägime sellest, mis toimub lahanguurumis ja käsitleme teisi surmaga seotud teemasid nagu surmahirm, matused, toimetulek leinaga, lahkunu mälestamine, matusekombestik eri

usundites jne. Kõige olulisem sisu loomise osas oli inimlik ja aus lähenemine.

Sisu maht ja teemade valik on pea alati näitusetegijatele suur väljakutse. Selle näituse puhul otsustasime, et kajastame ainult kindlat teaduspõhist informatsiooni ja küsimused, mille vastused on hüpoteetilised, jätame loengutes arutlemiseks. Võib-olla on mõned külastajad pidanud pettuma selles, et ei saada teada hinge olemasolust või elust pärast surma, kuid kes võiks olla see, kes seda täpselt teab? Kui jätta kõrvale religioon ja uskumused, teavad sellest täpselt ainult need, keda meie hulgas enam pole.

Näitusel on vähe esemeid ja üksjagu teksti. Tegijate soov oli tõsta aukohale teemad ja sisu ning illustreerida neid nii minimaalselt kui võimalik ja nii palju kui vajalik. Esemekeskne lähenemine oleks võimendanud näituse muuseumiloolist külge, mis seekord ei olnud meie peaesmärk. Interaktiivse osa, fotovaliku ja vanade esemete koostmõju kannab ideed surma ajatust püsivusest.

KUJUNDUS

Üks näituse keerulisemaid kohti oli kujundus, millele oli seatud eesmärk mitte võimendada surmaga seotud mõtete ja tunnete raskust, vaid luua emotsionaalselt soe ja turvaline ruum. Sisekujundaja Kristiina Kuusi kujundus toetas näituse ideed. Kontseptsioon nägi ette viie eri-

Mälestusesemed

neva teemaruumi loomist ja nende eraldamist heledate kardinatega. Põranda katmine vaibaga tekitab privaatse vaikuse ja sammude summutamine võimaldab külastajal süveneda.

Valgustatud tekstialused ja vitriinid elavdavad üldmuljet ning muudavad kujunduse helgemaks. Varjude motiiv kardinatel sümboliseerib teispoolsust ja lootust, et meie hulgast lahkunud lähedased on meid kusagil jälgimas.

Eraldi tahaks ära märkida ka graafilist kujundajat. Britta Benno on graafikaõppejõud Eesti Kunstiakadeemias ja tema lihtsad kaunid

mustvalged illustratsioonid tekstide juures mõjuvad rahulikult ja siiralt. Mõlemale kujundajale oli see esimene kogemus muuseuminäituse tegemisel.

KELLELE OLI NÄITUS MÕELDUD?

Näitus sobis vaatamiseks nii täiskasvanutele kui õpilastele. Täiskasvanute puhul võib ju öelda, et seal polnud midagi uut, kõik oli ennegi teada. Siit tulenebki näituse üks eesmärke – tuua teema fookusesse ja mitte niivõrd uusi teadmisi pakkuda, kui just meelde tuletada, et surm kuulub meie kultuuri juurde.

Laste puhul on see hea võimalus anda vastused küsimustele, mis meie kogemuste põhjal neil olemas on, millest aga erinevatel põhjustel kodus ega koolis ei räägita.

Nüüdseks on näitus maha võetud ja väiksemas mahus eksponeeritud muuseumi püsinäitusel. Samuti on jätkuvalt võimalik tellida näituse juurde kuuluvaid muuseumitunde. Hea meel on ka öelda, et näituse kujundus valiti 2017. aasta sisekujunduse aastapreemiade nominendiks.

TARTU ÜLIKOOI LOODUSMUUSEUM

FOOKUSES KESKKONNAHARIDUS

— REET MÄGI —

TARTU ÜLIKOOI LOODUSMUUSEUMI JA BOTAANIKAAIA
NÄITUSTE JA LOODUSHARIDUSE OSAKONNA JUHATAJA

Tartu Ülikooli loodusmuuseumis on muutuste aeg. 2016. aasta jaanuaris avati uus püsiekspositsioon ning külastustegevus muuseumis sai uue hoo. Külastajate ja õppijate käsutusse tulid uued põnevad võimalused. Vaadelgem, kuhu suundub uuenenud loodusmuuseumi haridustöö.

Reet Mägi

ÜLIKOOI LOODUSMUUSEUM HARIDUS-MAASTIKUL

Tartu Ülikooli loodusmuuseumi õpikeskkond ja traditsioonid õpilastele pakutavas õppetöös on kujunenud pika aja jooksul koos ülikooliga. Tänapäeva rikkalikku kogu maailma loodust tutvustavat ekspositsiooni ei oleks saanud teha, kui poleks olnud rohkem kui kahe sajandi jooksul ülikoolis kogutud kollektsioone.

Tartu Ülikooli loodusmuuseum on Eesti vanim muuseum, mis on asutatud 1802. aastal Tartu ülikoolis. Praeguses asukohas, Tartus ülikooli õppehoones aadressil Vanemuise 46 on loodusmuuseum asunud alates 1920. aastatest. Sel ajal rajati geoloogia ekspositsioon, mis püsis põhisos muutumatuna kuni 2012. aastani – see on ligi üheksakümmend aastat. Ligi neljakümne aasta jooksul kujunes populaarseks ka endine zooloogia püsinäitus, mis oli pärit 1970ndate algusest. Varasemate püsinäituste asemele ning neid teemasid koondades valmis 2016. aastal uus püsiekspositsioon „Maa. Elu. Lugu“. See tugineb paljuski eelnenule, kuid on koostatud silmas pidades mitte enam ülikooli õppetööd, vaid kooliõpilaste mitteformaalse haridustöö vajadusi ning pakub linlastele ja turistidele võimalust veeta meeldivalt vaba aega.

Uue püsinäituse 1300 ruutmeetril on 8000 eksponaati. Teemad ulatuvad alates universumi tekkimisest, Maa ehitusest, elu arengust läbi kõigi geoloogiliste ajastute meie tänapäeva bioloogilise mitmekesisuseni, sealhulgas loomad, taimed, seemned, kooslused. Lisaks on mõeldud ökoloogiliste seoste tutvustamisele ning inimese rollile looduskeskkonna mõjutamisel. Loodusteemasid täiendab kultuuri- ja teaduslooline infokiht, mis kõnetab publikut põneva ajalooga objektide ja neid uurinud teadlaste lugude kaudu. Ekspositsioon valmis keskkonnahariduse arendamise eesmärgil Euroopa Liidu Regionaalarengu Fondi toetusega.

Ekspositsiooniga seotult pakutakse loodusmuuseumis õppeprogramme zooloogias, geoloogias, botaanikas, geograafias, lisaks veel evolutsioonis, säästvas arengus ja mitmetes muudes eri loodusvaldkondi integreerivates teemades. Valikus on üle 40 õppeprogrammi kõigile kooliastmetele alates eelkooliealistest kuni gümnaasiumini ning täienduskoolitust pakutakse ka õpetajatele ja keskkonnaharidustöötajatele. Lisanduvad programmid botaanika-aias, mis on loodusmuuseumiga ühine ülikooli asutus. Programmid õpilastele kestavad valdavalt kolm akadeemilist tundi. On ka programme,

Vaala luustiku juures

FOTOD: Karin Pai

mis toimuvad õuesõppena linnas või looduse õpperadadel. Igale aastale koostatakse uusi programme juurde ning varasemaid kohendatakse vastavalt vajadustele ja tagasisidele.

Rohkem kui kakskümmend aastat on looduse muuseumis töötanud zooloogia huviring, mida korraldatakse koostöös Tartu Loodusmajaga. Zooloogiaringis käib ligi sada last esimesest klassist kuni gümnaasiumini.

Haridusvõttes käib ka kogu muuseumi avalikkusele suunatud tegevus, nii näitused kui üritused. Kord kuus toimuvad loodusõhtud on kohtumispaik nii menukate tipptegijate lektoritega kui ka alles oma teaduskarjääri alustavate noorteadlastega. Harivat ajaviidet leiab muuseumi temaatilistel huvipäevadel. Loodusmuuseumi töötubadesse võib sattuda erinevatel väliüritustel, näiteks Tartu Hansapäevadel või Supilinna päevadel.

VAADE TULEVIKKU

Tartu Ülikooli loodusmuuseumi arengut on kujundanud eri aegade ühiskonna vajadused ja ootused ülikooli suhtes. Näiteks nõukogude perioodil oli fookus süvendatud õppel loodusainetele spetsialiseerunud keskkoolidele. Praegu mõjutab loodusmuuseumi haridustööd Eesti koolidele loodud keskkonnahariduse süsteem, millele loob tingimused SA Keskkonnanvesteeringu Keskuse rahastatud keskkonnateadlikkuse programm.

Muuseumi võimalused pakkuda keskkonnaharidust muutuvad aasta-aastalt sõltuvalt konkreetse aasta rahastustingimustest. Kui mõned aastad tagasi sai muuseum taotleda projekte, mille õppeprogrammides said koolid osaleda tasuta, siis nüüd taotlevad rahastust koolid ise ning muuseum on teenusepakkuja. Tingimuste muutustega tuleb kaasas käia ka edaspidi. Kindel on see, et igal juhul peab muuseum tagama, et õppe sisu ja meetodid sobiks koolide ja õppijate vajadustega.

Kui riiklik keskkonnahariduse süsteem teeb õppetöö kättesaadavaks õpilastele kogu Eestist, siis Tartu koolidel on võimalik tulla muuseumisse linnavalitsuse tellitud loodusainete aktiivõppeprogrammide raames. Loodame, et nii riiklik kui kohalik toetus loodus- ja keskkonnahariduse rikastamisele jätkub.

Aasta tähtsündmus on juba traditsiooniks kujunenud loodusefestival Tartus. Muuseumi eestvedamisel tehakse koostööd kaaskorraldajatega. 2018. aastal toob festival võimaluse osaleda loodusvaatlustel Eesti eri paigus. Loodushuviliste abil tehtud vaatluste abil kogutakse andmeid, mida saavad kasutada teadlased, kuid seejuures õpivad ka vaatlustel osalejad ise. Sellisel tänapäeval populaarsust koguv harrastusteadusel on koos nii teaduslik kui hariduslik sisu. Harrastajate tegevus vaatlejatena või kollekt-

sioneerijatena ei ole uudne, kuid tänapäevased infosüsteemid on avanud uued võimalused.

**Linnulaulu-
vitriini juures**

Loodusmuuseumi haridustegevus saab tuge eelnevate põlvkondade tööle põhinevast õpikeskkonnast, kuid hariduse põhisisu loovad tänapäeva pedagoogide loomingulisus ja professionaalsus ning õppijate ootused. Sellises õpetaja-õppija koostöös saavad igas õppeprogrammis ja muuseumikülastuses sündida üha uued teadmised.

KUIDAS MUUSEUM KOHVRISSSE PANDI

— NELE DRESEN —

TARTU LINNAMUUSEUMI

HARIDUSPROGRAMMIDE KURAATOR

— KEIU TELVE —

RAKENDUSLIKU ANTROPOLOOGIA KESKUSE

UURINGUTE JUHT

MUUSEUMIHARIDUSMAASTIKU LOTOVÕIT

„Muuseum kohvris“ sai alguse 2014. aastal, kui haridus- ja teadusministeerium kuulutas välja Eesti ajaloo teadvustamise projektikonkursi. Maksimaalne toetussumma ühe taotluse kohta oli viis tuhat eurot, mis muuseumis haridusprogrammidega tegelevale inimesele on võrreldav loto peavõiduga. Selliseid vahendeid ja nendega kaasnevat loomevabadust oli esialgu lausa raske ette kujutada.

Tartu Linnamuuseumi praeguse ekspositsiooni keskmes on keskaeg. Eks see on ka Tartu kuulsusrikkaim periood, mis pakub külastajatele palju huvi. Eksootilised nokk-kingad, judinaid tekitavad jäätmekastid, legendid linnaalustest käikudest ning joonistused keskaegsest linnamüüriga ümbritsetud piiskopilinnusest kõidavad igas vanuses vaatajat. Ettevalmistusperioodil ei tekkinud kahtlustki, et just see peaks olema meie uue muuseumitunni kese.

Tartu Linnamuuseumi nagu tõenäoliselt ka paljude teiste muuseumide peamine murekoht on publikunumber – kuidas teha nii, et muuseumisse jõuaks võimalikult palju inimesi. Piirkonna muuseumina on meie peamine sihtrühm Tartu linna ja maakonna inimesed, ennekõike aga koolilapsed. Muuseumitunnid on ju parim viis näidata kodukoha kuulsusrikast ajalugu, tekitada huvi piirkonna vastu ning kokkukuuluvustunnet sajandite jooksul Tartumaal elanud inimestega. Kuigi eesmärk on üllas, programmid kaasahaaravad ning õppekava toetavad, on siiski väga raske saada noori kooliprogrammi raames muuseumisse. Niigi ülekoormatud õpetajatel jääb vähe aega ja energiat, et planeerida koolist väljasõit, vahetada teiste ainete õpetajatega tunde, koguda bussisõidu- ja piletiraha ning vastutada kogu õppereisi jooksul õpilaste turvalisuse ja heaolu eest. Otsustasime oma uue haridusprogrammiga teha nende elu lihtsamaks ning minna koolidesse kohale. Nii sündiski mõte muuseumist kohvris.

Hea oli näha, kuidas muuseumikollektiiv ühise eesmärgi nimel tööle hakkas. Publikuprogrammidega tegelev ekspositsiooniosakond ei jäänud üksinda – abiks tulid oma maja arheoloogid ajalooteadmistega, teistes muuseumides töötavad kolleegid oma haridusprogrammidega, kust võeti eeskujut, direktor ja arendusjuht näpunäidetega projektikirjutamise alal. Projekt sai uhke, aga eks iga projektikirjutaja teab, et raha antakse alati natuke vähem ja tegema peab kompromisse. See kord läks meil õnneks ja tugev ettevalmistus tasus ennast ära – haridus- ja teadusministeerium otsustas meie projekti toetada maksimaalse summaga ja ettevalmistustöö võis alata. Meie kasutada oli muuseumiharidusmaastiku lotovõit!

MIDA ME LOTOVÕIDUGA PEALE HAKKASIME?

Alustame käegakatsutavast ehk õppevahenditest, mis said „Muuseumi kohvris“ jaoks tehtud. Esiteks – kohver. Tegu on 1 × 1,4 meetri suuruse puidust kohvriga, mis sarnaneb pigem Harry Potteri kohvrile kui harilikule ratastel sõitvale reisisumadanile. See on tõeline võlukohver – kui see avada, püüavad esimesena vaataja tähelepanu kirevad keskaegsed riided alates põnevatest peakatetest kuni raehärja uhke keebini. Veel leiab kohvrast keskaegsete esemete koopiad, kolm *pop-up* näituse plagu ja ka keskajateemaliste etüüdide etendamiseks mõeldud tüüpikarakterite rollikaardid ning rätsepmeistri teekonda kujutava lauamängu. Tõsi on, et kõik kohvrisse ei mahu, seetõttu käib kohvriga kaasas ka suur riidest kott.

Kuigi muuseumitöötajad on üle keskmise loomingulised ning oskavad teha praktiliselt kõike, siis selle projekti raames läks meil vaja ka abilisi. Kohvri, maketi, riide ning esemete valmistamisel tuli meile appi Stagecraft, rollikaartide ja lauamängu noorusliku ja värvilise kujunduse taga on noor ja andekas kunstnik Maari Soekov.

ESEMED ILMA LOOTA ON KUI ...

Kuigi kaasahaaravad õppevahendid mängivad muuseumitunnis olulist rolli, siis A ja O on asja sisu. „Muuseumi kohvris“ sisuga tegeles neli inimest – tollane Tartu Linnamuuseumi haridusprogrammide kuraator Keiu Telve, tollane kommunikatsioonijuht Kaari Siemer ning arheoloog Arvi Haak, 2015. aasta oktoobris liitus tiimiga Nele Dresen, kes vastse linnamuuseumi haridusprogrammide kuraatorina hakkas hiljem ka tunde läbi viima.

Nele Dresen

Keiu Telve

Kohvris leiduv lauamäng

FOTOD: Joonas Õunapuu

Ülal rollikaardid ning all kesk-aegsed rõivad ja esemed, mida kasutatakse muuseumitunnis

„Muuseum kohvis“ ehk ametlikult „Keskaja inimese maailmapilt ja eluolu“ koosneb kolmest 45-minutilise muuseumitunnist, mis üksteist täiendades annavad ülevaatliku pildi keskaja linnakultuurist Eestis, sidudes seda mujal Euroopas samal ajal toimuvaga. Teemad, millele keskendutakse, on tsunftikord, seisuslik ja vaimulik maailm, hansakaubandus, linnade teke ning valitsemine Eestis.

Tunnid on kohandatud ning toetavad 5., 6. ja 7. klassi ajaloo ainekava. 5. ja 6. klassile on mõeldud tund „Kuidas uuritakse ajalugu“, kus räägitakse, mis on ajalugu, kes on ajaloolased ja arheoloogid ning missugust informatsiooni võivad kanda arheoloogilised leiud. Tunni rosinaks on rühmatöö, kus õpilastel on võimalik kehastuda ajaloolaseks, uurida vanu tekste ning nende põhjal vastata küsimustele.

7. klassile on mõeldud „Sees ja väljaspool keskaegset linna“, kus keskaegsele Tartule tuginedes räägitakse keskajast Eestis, hansakaubandusest ning seisustele põhinevast ühiskonnakorraldusest. Tunni tipphetkeks on rollimäng, kus klassiruum muutub keskaegseks linnaks ning iga õpilane saab endale rolli ja tegevuskava.

7. klassile on mõeldud ka teine tund – „Kaupmeeste ja käsitöölise linn“, milles kes-

kendutakse keskaegse kauplemisega seotud teemadele ning linnade rajamisele. Süvendatud tähelepanu osaliseks saab tsunft ning sellega seonduvad mõisted nagu näiteks tsunftikord, õpipoiss, sell ja meister. Tund lõpeb rühmades lauamängu mängimisega – keskaegset neljanumbrilist täringut veeretades võtavad õpilased osa rätsepmeistriks saamise huvitavast, kuid katsumusterohkest teekonnast.

HARJUTAMINE TEEB MEISTRIKS

Iga muuseumiharidusega tegelev inimene teab, et enne muuseumitunni pakkumist on tundi vaja testida. Nii käisimegi 2016. aasta jaanuaris ja veebruaris Tartu Raatuse Koolis ning Vara Põhikoolis proovitud tunde tegemas. Kuigi tagasiside oli igati positiivne, soovitati teha mõningaid korrekture. Võtsime tagasisidet arvesse, tegime vajalikud muudatused ning 2016. aasta veebruaris oli „Muuseum kohvis“ lõpuks küps, et koolidesse minna. Vaatamata sellele, et tunnid oli algul mõeldud Tartu linna ja maakonna koolidele, tuli tahtjaid ka teistest maakondadest. Varsti selgus, et nõudlus ületab pakkumist. Kuna tunni läbiviijal, Nelel, ei olnud autojuhilube, autost rääkimata, siis sõltus väljaspool Tartut asuvatesse koolidesse jõudmine kaastöötajate valmisolekust teda sinna sõidutada (täname kolleegi Kaimo Aderit ja Joonas Õunapuud, kes mitmel korral hädast välja aitasid) ning sellest, kas linnaraamatukogu ja mänguasjamuuseumiga kolme peale olevat bussi sai kasutada. Nii pidid mõned kaugemal asuvad koolid päris kaua ootama vastust, kas jõuame neile külla või mitte. Seega otsustasime, et on vaja inimest, kes spetsialiseeruks „Muuseumi kohvis“ tundidele. Nii asuski septembris tööle Argo Selin, Tartu Ülikooli ajaloo bakalaureusetudeng. Argo puhul oli tegu selle projekti raames teise lotovõiduga – ajaloos pädeva ning kiire õppija ja avatud suhtlejana (lisaväärtuseks juhilubade ja auto omamine) sobib ta ideaalselt „Muuseumi kohvis“ tunde pidama.

KOHVRI VÕIDUKÄIK

Alates programmi „Muuseum kohvis“ esimestest tundidest on seda saatnud edu – aasta jooksul on tundides osalenud 1700 õpilast 18 erinevast koolist ning viiest maakonnast. Omaette väärtus on see, et paljud koolid kutsuvad meid ikka ja jälle tagasi. Mis peitub programmi edu taga?

Kaasahaaravus ning harivus. Tänapäeva lapsed ei suuda kaua ühele tegevusele keskenduda, seega mida mitmekülgsemat ning aktiivsemat osalust muuseumitund nõuab, seda parem. Nii kasutavadki paljud muuseumiharidusega tegelejad käed-külge-meetodit. See meetod haarab õppija otse haridusliku sisuga tegevusse

ning võimaldab õpilasel teadmisi koguda, ilma et ta tajuks seda otseselt õppimise kui eraldi tegevusena.

Käed-külge-meetodit oleme rakendanud ka „Muuseumi kohvris“ tundide juures. Rolli- ja lauamängu abil, kasutades erinevaid illustratiivseid vahendeid ning mängides ajaloolast, saavutavad lapsed otsesema kontakti keskajaga, mis tegelikult jääb neist ajas kaugele. See muudab õppimise mitmekülgsemaks, kaasahaaravaks ning teeb keskaja kergemini mõistetavamaks.

Mobiilsus. Teiseks edu põhjuseks on „Muuseumi kohvris“ tundide mobiilsus ning kättesaadavus. Võimalus korraldada tunde väljaspool muuseumiruumi teeb need eriti ahvatlevaks maakoolidele, kes ei pea muretsema transpordi, tundide sobitamise ning aja pärast, et sõita Tartusse – muuseum tuleb ise nende juurde. Ka linnakoolidel on mugav tellida tund neile sobival ajal, nii pole vaja teha tunniplaanis suuremaid muutusi. Tunde aitab hästi planeerida see, et need kõik kestavad ühe koolitunni pikkuse ehk 45 minutit.

Motiveeritud inimesed. Sama oluline kui tunni sisu ja õppevahendid on tunni läbiviija, tema isiksus, teadmised ja oskused, sest just tema on see, kes paneb tunni elama. Mõlemad „Muuseumi kohvris“ tundide läbiviijad on pädevad ajaloos, head suhtlejad ning, tehes oma tööd motiveeritult, on nad nõus sõitma ka kõige kaugematesse Eesti nurkadesse, et tundidega lapsi harida ja rõõmustada.

LÕPETUSEKS

Lotovõit on alles pool võitu. Täieliku võidu saavutamine oleneb sellest, kuidas võidetud raha kasutada. Võime linnamuuseumis julgelt öelda, et haridus- ja teadusministeeriumist saadud raha läks asja ette. Tänu „Muuseumile kohvris“ olemele kvaliteetse, kaasahaarava ning hariva muuseumitunni võrra rikkamad ning sama oluline on, et suudame seda pakkuda ka neile, kel muuseumisse tulek on raskendatud. Ärgitame ka teisi muuseume minema oma programmidega muuseumist välja. Osaks saav rõõm ja tänulikkus kompenseerivad sajad läbitud kilomeetrid, kohvri tassimise ning varajastel tundidel ärkamise.

INFO JA TELLIMINE

Telefonid: 746 1906, 5345 8788

E-post: nele.dresen@katarina.ee

Nele Dresen, haridusprogrammide kuraator

MEENUTAB EESTI VABAÕHUMUUSEUMI PEAVARAHOIDJA ELVI NASSAR

Kust sa pärit oled? Räägi oma kodust ja väikesest kodumaast, oma esimesest koolist.

Sündisin Setomaal, olen seto nii isa kui ema poolt. Peres olin esiklaps, mul oli kaks nooremat õde, noorem suri sülelapsena. Ema vanematele olin esimene lapselaps. Kokku oli neil lapselapsi 16, minu ja viimase vanusevahe oli 41 aastat. Isapoolsetel vanavanematel oli neid samapalju, üks täditütarest on koguni mu ristiema. Setomaal olid vanasti suured pered. Mul on suur suguvõsa, kus on arste, ametnikke, õpetajaid, meremehi, juuksureid, talupidajaid, ka üks tuntud dirigent ja sportlane. Minu sünnikodu jääb teisele poole Eesti-Vene kontrolljoont, mitte kaugele Koidula piiripunktist. Tsäältsüvä küla oli põline seto küla, kust Jakob Hurt on üles kirjutanud palju seto rahvatarkusi. Nüüdseks on küla venestunud. Mu ema, õe ja vanavanemate hauad jäävad piiritagusele Setomaale. Mõistagi pean iga kord nende külastamiseks-korrastamiseks Vene viisa hankima.

Kasvasin üles talus. Isa oli kolhoosis autojuht, ema taluperenaine. Ema oli põhimõtteline, riigitööle läks alles 35-aastaselt. Arvestas, et et töötab 20 aastat ja jääb 55-selt pensionile, kuid suri 47-selt. Mäletan, et minu Venemaa eestlasest klassijuhatajat häiris ema sotsiaalne staatus – koduperenaine, ta teatas klassi ees: „Näete, Elvi Linamaa ema on kodune proua, ei viitsi tööl käia!“ Kiusakat õpetajat häiris ka asjaolu, et saime Ameerika sugulastelt pakke. Tolleaegne Petseri II Keskkool, kuhu 1964. aastal õppima asusin, oli läbinisti eesti kool. Peale seto laste käis seal ka eestlaste ja ingerlaste järeltulijaid.

Siberisse küüditatud eestlaste pered ei saanud peale vabanemist kohe kodumaale Eestisse asuda, elukohaks valiti Petseri kui kodule lähim. 1960ndatel oli linnas palju eesti- ja setokeelset juttu kuulda. Koolis olid mu lemmikaineteks kunstiõpetus, kirjandus ja ajalugu. Minust klass tagapool õppis tulevane professor Peeter Järvelaid, meid mõlemaid peeti kooli parimateks joonistajateks.

Kuidas kulges su elu pärast põhikooli lõpetamist?

1972. aastal, kui lõpetasin kaheksanda klassi, olid vanemad võtnud nõuks mu linna saata. Küll mitte Petserisse, vaid Tartusse, kuhu nad töökate ja kokkuhoidlike maainimestena olid ostnud maja. Kuigi tahtnuksin minna Tartu 8. Kesk-kooli, kuulsasse Vello Saage kirjandusklassi, arvasid mu vanemad, et targem on valida kool, kus saaks ühekorraga keskariduse ja eriala. Aga koka-, rätsepa- või aianduskooli ma ei tahtnud. Juhuslikult kätte sattunud ajalehest Edasi sain teada Tartu Kunstikoolist. Sain sisse. 15-aastaselt sai minust linnatüdruk, algas iseseisev elu. Ajal, kui mu kaaskursuslased ühiselamus kasvataja valve all elasid ja kindlal kellaajal magama heitsid, nautisin mina hilisõhtusi kinokülastusi – olin ju vaba inimene. Suviti muidugi mingit malevaelu endale lubada ei saanud, aiatööks ja heinateoks tulin mõistagi tallu tagasi. Maalapsel oli Lehma-nimeline stipendium.

Kunstikool paiknes siis kahes majas, Heidemanni (Kuperjanovi) tänaval, endises ja praeguses korporatsiooni Ugala majas toimusid üldainete tunnid, Burdenko (Veski) tänaval, nüüdses Sakala korporatsiooni hoones erialaõppused ja praktikumid. Veski tänava kõrged õli-värvi järgi lõhnavad stuudiod ja kevadeti õunapuude ja sireliõitesele uppuv aed on siiani mees. Koolidirektoriks oli leebe ja rahulik maalikunstnik Harri Pudersell. Oli rida värvikaid õppejõude: Aleksander Suuman, Raimo Saare, Albert Anni, Lola Liivat-Makarova, Andrus ja Saskia Kasemaa, Helle Vahersalu, Illu Erma. 1970. aastate nõukogulikust survest hoolimata valitses koolis loominguline ja vaba vaim. Peamaja teise korruse karniisil tervitasid sisenejat kunstiklassik Ants Laikmaa sõnad: „Kõigepealt inimene, siis alles kunstnik. Harige, arendage endas inimest.“ Ei mingit poliitloosungit.

Koolil oli oma ansambel, moderntantsurühm, tüdrukuteansambel. Korraldati stiilipidusid. Ühe teemaks oli põrgu, kus mina olin kehastunud langenud nunnaks ja kandsin avalikult kaelas risti. Osalesin sõnakunstiringis, mida juhendasid näitlejad Tõnu Tepandi ja Raivo Adlas. Viimane viis meid isegi Vanemuise lavale harjutama – tema äi oli kuulus ja kurikuulus teatridirektor Kaarel Ird. Kord kohtusime isegi temaga, oli turtsakas vanamees. Õppisime

Elvi palliga isa süles, taga keskel ema, tema kõrval isaema

Elvi (paremal) koos õe Ainoga koduõues. Mõlemad on Petseri II Keskkooli õpilased

deklamatsiooni, seadsime kokku luulekavasid. Käisime Tallinnas ka mingitel koolidevahelistel konkurssidel. 1974. aastal viis Suumani Sass meid pärast esinemist Kuku klubisse. Suutsu oli saal maast laeni täis ja nähtud kultuuriinimeste mass oli muljetavaldav.

Kunstikooli aeg oli tore, lugesin palju, igal võimalusel joonistasin. Lõpetasin 1976. aastal. Siis kehtis lõpetamise järel riiklik suunamine, kohustus töötada kolm aastat riigi poolt pakutud kohtadel. Nõutuim oli kunstitoodete kombinaat

Vabaõhumuuseumis jaanipäeval
1930. aastate loteriid korraldamas.
2013

FOTO: Astra Kütt

Kolleeg Tanel Veeremaaga Saida far-
mis muuseumile rukist varumas. 2007
FOTO: Jaak Kõiva

ARS. Kuna Tartu ARSis olid vaid üksikud kohad, pääsesid sinna kooli pingereast tipmised. Olin küll lõpetanud kiitusega, aga ei kuulunud siiski viie protsendi hulka, kel võimalus kohe kõrgkooli astuda. Kohustusliku suunamise sain Tartu Naha- ja Jalatsikombinaati (nüüd AS Samelin) kunstnik-dekoraatori ametikohale. Ligi 2000 töötajaga asutuses tähendas kujundajatöö peamiselt näitagitatsiooni tegemist. Tuli maalida poliitpannoosid, loosungeid, kirjutada kümnete kaupa aukirjade tekste. Tollal suunati asutusse tootmistööle viinaga kimpus olevaid poisse ning lõtvade elukommetega neiukesi. Noorte eluheidute meelistegevus oli tootmistehhis infostendide sodimine, mida ülepäeviti jälle parandama pidin. Kuigi palga üle ei saanud kurta ja mul oli reedeti ka loominguiline päev, muutus selline lõppematu kunstikäsitöö tüütuks, oli soov edasi õppida.

Miks sai sust ajaloolane ja kellega koos sa õppisid?

Mind pelutas Tallinna elu, seetõttu valisin hariduse jätkamiseks Tartu. Tahtsin õppida kunstiajalugu. Ajaloo erialal oli konkurss suur, vist kaheksa inimest kohale. Tollal oli n-ö punaste kaantega ehk kiitusega keskerihariduskooli diplom võrdsustatud keskkooli lõpumedaliga, sisse sai esimese eksamiga, juhul kui see „väga heale“ sooritada. Ajalooeksam läks korda, 1979. aastal saigi minust tudeng. Kursusel õppis poisse ja tüdrukuid enam-vähem pooleks, 30st ainult kolm elas Tartus. Esimestel aastatel olid loengud õhtupoole, sai kaua magada. Õppejõududeks olid professorid Sulev Vahtre, Herbert Ligi, Jaan Konks, Helmut Piirimäe, dotsendid Olaf-Mihkel Klaassen, Märt Tānava, Allan Liim, Kaido Jaanson, Vilma Trummal, Arved Luts, Hiljar Palamets ja vanemõpetajad Tiit Rosenberg, Aadu Must ja Villu Tamul. Õppisin süvendatult kunstiajalugu, seda õpetasid Ivo-Mart Eller ja Jaak Kangilaski. Meeles on kunstiajaloo suurkuju Voldemar Vaga pisut kuivad, kuid väga õpetlikud loengud. Minuga koos õppisid tulevased kunstiteadlased Mart Kalm, Harry Liivrand, Enrico Talvistu, Vappu Vabar (ThurLOW), Kaire Nurk. Meist aasta eespool õppisid tulevased poliitikud Mart Laar ja Lauri Vahtre. Noor-Tartu liikumises osalesid meie kursuselt mitmed. Kursuse komsomoliini ajas tulevane raadiohääli Vambola Paavo.

Kuidas sattusid muuseumimaailma, mis tunne on selles viibida ja toimetada?

Muuseumimaailma toimetama sattusin 1987. aastal. Asusin tööle Eesti Põllumajandusmuuseumi. Enne kasvasin kodus last ja töötasin poole kohaga Tartu 5. Keskkoolis. Viimasel kursusel töölesuunamise komisjonis tuli pakkumine asuda tööle põllumajandus-

Elvi Vana-Irboska
linnamäel. 2014

FOTO: Heiki
Pärdi

muuseumi peavarahoidjaks. Muuseumi direktor aga, kuuldes, et ma kohe tööle asuda ei saa (laps suvel sündimas), loobus minust. Koha sai kursusekaslane. Kes mul käskis nii aus olla ... Saatust tahtis aga, et sattusin ikkagi Ülenurmele. Muuseumimaailm on selle 30 aastaga, mis mina seal olen toimetanud, üsna palju muutunud. Praegu on rõhk muuseumipedagoogilisel töö, ürituste korraldamisel ja nende turustamisel, vanasti nimetati seda kultuur-massiliseks tööks. Muuseumid peavad nüüd n-ö ellu jäämiseks pidevalt teenima, muuseumitöötajad on muutumas rööprähklejateks. Õnneks on töö kogudega läinud muuseumides aastatega üha paremaks: on tulnud juurde noori ja väga arukaid töötajaid, algselt paljukirjutud MuIS on hakanud toimima. Iga päev lisandub üha uut ja põnevat infot teiste muuseumides, ka kogus toimuva või leiduva kohta.

Miks oled töötanud just põllumajandusmuuseumis ja nüüd töötad vabaõhumuuseumis?

Põllumajandusmuuseumi kutsus mind kursuseõde Astrid Kooli (Kriiva), kes seal töötas. 1980. aastate lõpul oli Eesti muutumas. Põllumajandusmuuseum muudeti riiklik-kooperatiivseks asutuseks, muuseumitöötajate palgad võrdsustati majandi peaspetsialistide omadega, 160-rub-lasele palgale lisandus veel preemia. Ühismajandid kadusid, Ülenurme õppe-katsemajandi hooned sai muuseum endale. Põllumajandusmuuseumis töötades arenesin palju. Tollal töötasid seal teaduritena veel inimesed, kes olid õppinud põllumajandust eestiaegses Tartu

ülikoolis. Kuulsin neilt palju huvitavat. Hakkasin uurima Ülenurme mõisa ajalugu, arhiivides käima. Töötasin käsikirjade ja dokumentide kogus, koostas näitusi, kirjutasin artikleid, tegin näitusi, juhtisin võõrkeelseid eksusioone, tegin ka kunstnikutööd.

1998. aastal tutvusin oma praeguse elukaaslasega, otsustasin kolida tema juurde Tallinna. Vabaõhumuuseumis töötavalt kursuseõelt Maret Tamjärvelt kuulsin, et vabanenud oli koguhoidja koht. Küllap jätsin kohtumisel direktor Merike Langile hea mulje, sest 2000. aasta sügisel vormistati mind varahoidjana tööle. Neli ja pool aastat hiljem sai minust peavarahoidja. Nüüdseks olen töötanud siin juba pea 18 aastat, teinud kaasa kõik muuseumi mured ja rõõmud. Loodan südamest, et kunagi saavad meie toredad museaalid parematesse tingimustesse kui seni. Aga enne 2024. aastat seda vist ei juhtu.

Küsis HEIKI PÄRDI

MÖÖBLI-TOONESEPP, PUUKOI, MÖÖBLIKOI

— MARIKE LAHT —

EESTI VABAÕHUMUUSEUMI
KONSERVEERIMISOSAKONNA JUHATAJA

Marike Laht

Me jagame seda maailma kümnetesse miljoni-tesse liikidesse kuuluvate elusolenditega, seega leiab suur hulk elusorganisme tee ka meie muuseumide kogudesse. Kuna elusorganismid ja ka olukorrad, kus nad tegutsevad, varieeruvad, siis on nende tekitatud biokahjustuste suurus ja toime vägagi erinev. Harilikult märkame näiteks puidumardikate kahjustusi, mida tekitavad nende erinevates arengustaadiumides olevad vastsed ja millest meile annavad tunnistust puitu näritud väljalennuavad ning näripuru värsked jäljed. Harvad pole juhtumid, kui kapiust või sahtlit avada, hõljub sealt välja kahvatu koiliblikas.

Mida peab tegema, et putukad ei tuleks, teavad pea kõik koguhoidjad niigi. Seega on probleem pigem selles, kuidas toimida siis, kui need kahjustajad juba kohal on. Millele pöörata tähelepanu, millistest reaalsest probleemidest nad meile märku annavad? Kuidas hoida nende tegevus kontrolli all või nende invasiooni hoopis ennetada?

Tooneseplased (*Anobiidae*), keda rahvasuu armastab kutsuda ka puukoideks, on väikesed, silindrilise kehaga 4–8 mm pikkused tumepruuni, musta või punakat värvi mardikad, kes tekitavad puithoonetes ja puitmööblile kõige enam kahju. Tooneseplaste sugukonnal on veel seitse alaliiki ja need putukad on levinud üle Eesti. Meil on neid teada siin 28 liiki, aga Soomes näiteks on leitud 40 selle liigi erinevat esindajat.

MÖÖBLI-TOONESEPP – *ANOBIUM PUNCTATUM*

Pole kahtlustki, et see mardikas on juba nn Rooma aegadest olnud inimese ja tema puitehitiste ja erinevate puidust valmistatud esemetega seotud olnud. Teda kirjeldas esmakordselt Rootsi entomoloog De Geer 1774. aastal kui tumepruuni, 3–5 mm pikkuse silindrilise kehaga mardikat, kes on kaetud peene halli udestuga. Mardikate väljalend toimub aprillist septembrini, massiline väljalend on mais-juunis.

Väljalennuava läbimõõt on 1,0–2,0 mm. Emane mardikas muneb tavaliselt 20–30 muna. Emb-rüonaalne areng kestab sõltuvalt temperatuurist ja õhuniiskusest kahest nädalast ühe kuuni. Munad hukkuvad, kui suhteline õhuniiskus langeb alla 40%. Nagu kõikidel toonesepastel on ka mööbli-toonesepa vastsed valged või kollaka kehaga usjad, algul sirged ja siis kõverduvad. Täiskasvanud vastne on 4–6 mm pikkune ja 2 mm läbimõõduga ega välju enne arengu lõppu puidupinnale. Vastne kahjustab küllaltki suurt puiduala, närides 40–50 cm pikkuse keerutava käigu. Nukkumine toimub kevadel või suve algul puidupinna lähedale rajatud hällis. Talvituvad alati vastsed.

Harilikult kestab elutsükkel kaks aastat, aga soodsates tingimustes võib aastas välja areneda ka kuni kaks põlvkonda mardikaid. Sellisteks optimaalseteks tingimusteks on õhutemperatuur 22–23 °C ja õhuniiskus 70–90%, mis tähendab, et puidu niiskusesisaldus on 18–20%. Alla 50%-lise suhtelise õhuniiskuse puhul kaotavad mardikad eluvõime, vastsed on keskkonnatingimuste suhtes vastupidavamad. Isegi 0 °C juures langevad vastsed anabiootilisse seisundisse, kuid ei hukku, sest üldiselt on nad puidus elades palju rohkem kaitstud lühiajaliste ebasobivate temperatuuri ja õhuniiskuse muutuste eest. Järsul temperatuuri langusel, näiteks toatemperatuurilt (20 °C) kuni –15 °C, hukkub umbes 80% mittekaitstud vastsetest, aga puidus olevatest vastsetest vaid umbes 50%. Et ka puidus elutsevatest vastsetest hukkuks umbes 80%, on vaja temperatuur viia vähemalt –18 °C. Temperatuuri aeglasel langemisel kohanevad putukad sellega ning nende ellujäämise protsent tõuseb. Temperatuurid üle +30 °C mõjuvad samas letaalselt, nii hukkuvad vastsed viie minutiga +51 °C juures.

Hoonetes koloniseerib mööbli-toonesepa varjatud niisked alad, mis on otsese päikesevalguse eest kaitstud ega külmu talvel ära. Seega võib teda leida vahelagedes, keldrites, põrandaliistudes, toanurkades ja aknalaudade all, aga mitte kunagi hoone välisseintes. Mööbli-toonesepa puhul on meil tegu polüfaagiga, kes toitub erinevatest materjalidest. Vastsed toituvad nii okas- (mänd, kuusk) kui ka lehtpuude (pärn, vaher, kask, tamm, jalakas, saarepuu, hobukastan, tamm) puidust. Võrdsete tingimuste korral eelistab ta siiski lehtpuud, kuid samas võib kahjustada ka kartongi, paberit ja vineeri. Puitvärivate seente olemasolu puidus soodustab mööbli-toonesepa vastse arengut, samas kui pruunmädanikku tekitavad seened puidus on putukate arengule ebasobivad.

Jätkame liblikatega.

KOILASED – TINEIDAE

Harilik riidekoi – *Tineola bisselliella*

Täiskasvanud riidekoi on 5–7 mm pikkune, ta läikivad esitiivad on kuld kollased, tiibade tagaosa on tugevalt narmaline. Vastne on kuni 10 mm pikkune, kreemjasvalge, kuldpruuni peaga. Elab siidikookonis, mis on kehast sageli 10–15 korda pikem. Nukk on umbes 6 mm pikkune. Munast täiskasvanuks saamiseni kulub tavaliselt umbes kuus nädalat. Samas võib see aeg ulatuda 10–18 kuuni, kui toitu on ebapiisavalt või temperatuur on madal. Täiskasvanud riidekoi ei toitu. Pigem jookseb kui lendab ja ainult siis, kui on soe. Vältib heledat valgust. Vastse tegevuse tulemuseks on ebaregulaarsed augud kangastes.

Mööbli-toonesep *Anobium punctatum*

Harilik riidekoi
Tineola bisselliella

Hariliku riidekoi vastne

Mööblikoi – *Tineola furciferella*

Mööblikoi on üks ohtlikumaid karusnaha, villaste ja sulgedest esemete kahjustaja. Heade tingimuste korral annab aasta ringi neli põlvkonda, põlvkonna elutsüklil kestab 2–4 kuuni. Sarnaneb väga harilikule riidekoile, aga on tunduvalt suurem, esitiibade siruulatus on 9,5–18,5 mm. Värvus varieerub kollakashallist punaka helgiga tumekollaseni, millel on kuldse tooniga siidine läige. Esitiiva eesserv on tumedam, esitiivad tumedamad kui tagumised. Liblikad lendavad õhtul hämaras või öösel. Emane liblikas muneb kuni 300 väikest piklikust munast koosneva massi, munad arenevad +10–30 °C juures. (Areng kestab +12–13 °C juures 37–38 päeva, +18–19 °C juures 13–14 päeva, +23–24 °C juures

6–7 päeva, +29–30 °C juures 4–5 päeva.) Vastse staadiume võib olla kuni 6–8. Kookonisse koob vastne nii söögi kui ka ekskrementid. Kookonite vahetamise käigus tekkinud käigu (kahjustuse) pikkus võib ulatuda 10 cm. Kookonit maha jättes sööb läbi materjali. Vahetevahel vahetab kohta ja teeb uue kookoni hoopis uude kohta. Vastse üks arengutsüklil võib olla 7–10 ööpäeva pikk. Vastse areng sõltub temperatuurist (+15 °C juures 186–195 päeva, +20 °C juures 133–135 päeva, +25 °C juures 72–89 päeva, +30 °C juures 62–72 päeva.) Kõrgemate ja madalamate temperatuuride juures vastsete areng häirub ja vastsed hukuvad. Optimaalne temperatuur on +23–25 °C.

Kuna see liik armastab kuiva, püüab liigniiskust vältida. Vastsed on valguspelglikud juba varasest arengustaadiumist. Nukkumine kestab 7–18 päeva, emased liblikad arenevad 2–3 päeva kiiremini kui isased. Liblikad ei toitunud, elavad kuni ühe kuu. Sageli aetakse harilik riidekoi ja mööblikoi omavahel segamini.

Täiskasvanud koid võivad tuppupa lennata avatud aknast või uksest, tulla linnupesadest. Tavaliselt kestab areng umbes ühe aasta, aga heade tingimuste korral võib arengutsüklil olla oluliselt lühem. Munad võivad olla mitu kuud oote- ehk uinimisasendis ja hakata arenema alles hiljem. Materjale, millel on verd, higi või uriini, on koiliblika vastsed alati rohkem kahjustanud kui puhtaid materjale. Kahjustused on enamasti varjus olevatel aladel – tagumised murdevoldid, vöttepõhjused, taskud, polstrid.

PUITUKAHJUSTAVAD PUTUKAD

Vaatame veidi lähemalt, miks putukad seda puitu, mis koosneb laias laastus tselluloosist, hemitselluloosist, ligniinist ja veel muudest lisanditest, kahjustavad. Võtmesõnaks on siin tselluloos. Teatavasti on kasvava puu tselluloosis erinevad kemikaalid, mis mõjuvad nii putukatele kui ka teistele organismidele peletavalt. Tselluloos on üldiselt putukatele ja muudele loomadele mittesöödav. Samas elavad aga toone-seplased nagu kõik tselluloosi „õgijad“ loomad koos teiste mikroorganismidega, kes hõlbus-tavad tselluloosi seedumist proteiinideks ja suhkruteks, mis on mardika vastsete kasvamiseks vajalikud. Kasvava puu maltspuidus on enam proteiini ja suhkrut kui lülipuidus, maltspuidus on ka putukatele toksiliselt mõjuvad kemikaalid. Seega on terve kasvav puu mardikate rünnakute eest kaitsitud, aga kui räägime puidust, on olukord teine.

Langetatud puit hakkab mädanema tänu erinevatele mikroorganismidele, kes muudavad puidu sobilikuks toidulauaks. Kui kiiresti see toimub, sõltub väga paljudest erinevatest faktoritest, näiteks soodustab liigniiske keskkond nii puidu mädanemist kui sellega

Mida peab tegema, et putukad ei tuleks, teavad pea kõik koguhoidjad niigi. Seega on probleem pigem selles, kuidas toimida siis, kui need kahjustajad juba kohal on.

kaasnevat putukate invasiooni. Põhjus, miks üks tooneseplaste liikidest on saanud omale nimegi – mööbli-toonesepp, on tingitud vast sellest, et ajalooliselt on mööblit valmistatud harilikult odavast ja vähem vastupidavast kohalikust puidust nagu kask. Kasepuit koosneb suurel määral maltspuidust, samuti on mööbliljalad tihti niiskel põrandal, mis põhjustab materjali seentega nakatumist ning viib omakorda puidu mädanemiseni. Samuti soodustavad varasematel aegadel mööbli tegemisel kasutatud loomsed liimid erinevate mikroorganismide teket ja seeläbi vaid rikastavad mardika vastsete söögilauda.

Kui meil on ikkagi tegu mööbli-tooneseppa või mõne riidekoi liigiga, siis tuleks kõigepealt leida nakatunud objekt üles ja eraldada see teistest esemetest. Tavalise tekstiili puhul on lihtne, tuleb puhastada ja külmutada, ja kui veab, ongi probleem lahendatud. Puitesemete puhul on külmutamine komplitseeritud, siin tuleks kõigepealt vaadata, mis on kahjustuse põhjus. Kui selleks on liigne niiskus, tuleb ese kuivatada ja stabiliseerida ning edaspidi hoiustada kuivemates tingimustes. Pehme mööbel võib vajada lahtivõtmist, et nakatunud polstriosa puhastada ja vajadusel ka töödelda. Tänapäeval on olemas liimpüünised, mis toimivad väga edukalt andmaks meile ettekujutust, milliste puitu või tekstiili kahjustavate putukatega on tegemist. Kui jõuame aga töötluseni, tuleb iga kord vaadata, kellega konkreetset meil tegu on ning kas ja kuidas töötlust läbi viia. Kindel rusikareegel on, et töötlust tuleks teha kevadsuvisel ajal enne väljalende, kui mardikad ja liblikad on aktiivsed. Me ei saa püüda kinni kõiki mardikaid ega koiliblikaid, aga me saame püüniste ja oma töötustega vähendada ning, kui veab, ka peatada uute munade ja vastsete teket.

KASUTATUD KIRJANDUS

Dvorjašina, Z. 1989. Kahjurputukad raamatukogudes ja mõningatest fondide kaitse võimalustest. – *Renovatum Anno 1989*.

Ekbom, Pehr, Arvo Myllymäki, Seppo Roivainen 1993. *Sisätilojen tuhoeläimet ja niiden torjunta*. Vammala, 44–48.

Konsa, Kurmo 2006. *Konserveerimisbioloogia*. Eesti Kunstiakadeemia Restaureerimiskool, 83–90.

Konsa, Kurmo, Kalle Pilt 2012. *Hoonete biokahjustused*. Eesti Mükoloogiauurigute Keskus, 89–98.

Merivee, Ermer, Hans Remm 1973. *Mardikate määraja*. Tallinn: Valgus.

Pinniger, David 2004. *Pest Management in Museums, Archives and Historic Houses*. Archetype Publications.

Филатов В. В. 1986. *Реставрация станковой темперной живописи*. Москва, 40–41.

<http://www.exopest.com.au/borer-pest-control/>

<http://www.termite.com/borers-pest-control.html>

<http://www.buildingconservation.com/articles/woodworm/woodworm.htm>

<http://museumpests.net/wp-content/uploads/2014/03/Furniture-Beetle.pdf>

<https://www.newcastle-staffs.gov.uk/sites/default/files/IMCE/Environment/PestControl/woodworm.pdf>

<http://citeserx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.549.4338&rep=rep1&type=pdf>

BALTISAKSA JA VANAGRAAFIKA KAARDISTAMISEST

EESTI MITTEKUNSTIMUUSEUMIDES
2016.–2017. AASTAL

— KRISTIINA TIIDEBERG —
TARTU ÜLIKOOI KUNSTIMUUSEUM
— MOONIKA TEEMUS —
TARTU ÜLIKOOI RAAMATUKOGU

Kristiina Tiideberg

Moonika Teemus

Aeg-ajalt tasub meenutada, et kunstikogud ei asu ainult kunstimuuseumides. Ka väiksemate muuseumide kogudes leidub nii mõnigi kord toredaid, kuid vähem tuntud ja kasutatud teoseid. Kuna need pole vahest nii tihti kunstiajaloolaste huviorbiiti sattunud, on ka avalik teave nende kohta napim. Mida täpsem ja põhjalikum on aga muuseumide ja muude asutuste infosüsteemidesse kantud andmestik, seda paremini on teosed huvilistele leitavad ning seda enam jõuavad need ka laiemasse kasutusse.

Nii sai 2016. aastal Tartu Ülikooli (TÜ) kunstimuuseumi ja raamatukogu koostöös alguse projekt kaardistamaks 19. sajandi baltisaksa graafikat mittekunstimuuseumides. Projekti rahastas kultuuriministeerium muuseumide arendamise programmist. Teema valikul lähtusime oma sügavamast erialasest huvist just baltisaksa piltkunsti vastu ja teadmisest, et vanema graafikaga tegelemine nõuab tihti ka spetsiifilisemaid teadmisi. Projekti tulemusena soovisime saada ülevaadet, kui palju leidub

vanemat baltisaksa graafikat Eesti mäluasutustes väljaspool kunstimuuseume ja mida need kogud sisaldavad. Samas aitasime muuseumidel, kus ei tööta kunstiajaloo taustaga spetsialisti, täpsustada teoste andmeid (tehnikat, autorit, valmimisaeg jne). Teises etapis 2017. aastal otsustasime lisaks baltisaksa graafikale haarata oma projekti ka vanema välisgraafika.

MIS PROJEKTI RAAMES TOIMUS?

Nüüdseks on projekt kestnud kaks aastat. 2016. aastal kaardistasime Lõuna-Eesti mittekunstimuuseumide kogusid, 2017. aastal jätkasime oma tööd Põhja- ja Lääne-Eestis (välja arvatud Tallinn). Projekti esimeses etapis selgitasime infosüsteemide abil (MuIS, raamatukogude e-kataloog ESTER, kirjandusmuuseumi käsikirjade andmebaas ELLEN) välja oletatavad baltisaksa graafika teosed. Muuseumide kunstikogud on enamasti juba MuISi sisestatud, see võimaldas kergemini esmast ülevaadet saada. Ainult Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuuri-

Ed. Jansson und Neugebauer.

Verlag d. Lith. Anstalt v. L. Höflinger in Dorpat.

Das Universitätsgebäude.

loolise Arhiivi kunstikogu vanem osa polnud veel sidusandmebaasi jõudnud.

Teises etapis külastasime kogusid ning vaatasime teosed *de visu* üle. 2016. aastal töötasime läbi 15 mäluasutuse kunstikogud Lõuna-Eestis ja leidsime baltisaksa graafikat seitsmes. TÜ raamatukogu ja Eesti Rahva Muuseumi kogud olid 2016. aastal remondi ja kolimise tõttu kasutajatele suletud, kuid meie tööd see ei takistanud, sest mõlema baltisaksa kunsti kogud on tervikuna digiteeritud ja infosüsteemides kättesaadavad. Nende kogude puhul piirdusime andmebaasipõhise kaardistamisega. 2017. aastal leidsime projekti puudutavaid teoseid kaheksa muuseumi kunstikogudest.

PROJEKTITULEMUSED

Projekti tulemusena valmis nimestik baltisaksa trükigraafikast Eesti mäluasutuste kogudes. Kokku kaardistasime 2016. aastal 1290 teost: TÜ raamatukogus 581, Eesti Rahva Muuseumis 358, Tartu Linnamuuseumis 157, Eesti Kirjandusmuuseumis 177, Viljandi muuseumis 4, TÜ muuseumis 5, Dr Fr. R. Kreutzwaldi memoriaalmuuseumis 8 teost. 2017. aastal lisandusid

nimekirja Saaremaa muuseum, SA Haapsalu ja Läänemaa Muuseumid, Narva muuseum, Pärnu muuseum, Järvamaa muuseum, C. R. Jakobsoni talumuuseum Kurgjal, Harjumaa muuseum, Virumaa muuseum. Terviklik nimekiri projekti tulemusena kaardistatud teostega on kättesaadav TÜ kunstimuuseumi kodulehel <http://www.kunstimuuseum.ut.ee/et/content/lõpetatud-projektid>.

Louis Höflingeri litograafia Tartu ülikooli peahoonest (1860) võib leida mitme Tartu mäluasutuse kunstikogust.

Repro: TÜ raamatukogu

Kunstikogud ei asu ainult kunstimuuseumides. Ka väiksemate muuseumide kogudes leidub nii mõnigi kord toredaid, kuid vähem tuntud ja kasutatud teoseid.

**August Pezoldi
litograafia
Tartu m. N. Karel
(1834?) tuli
välja hoopis Eesti
Rahva Muuseumi
enograafiliste
jooniste kogust.
Repro: ERM**

Mõnevõrra ootuspäraselt leidub vanemat graafikat enam vanemate muuseumide kogudes ning seal, kuhu on jõudnud mõne baltisaksa teadusseltsi kollektsioonid (nt Järvamaa muuseum). Kuna valikus domineerivad Tartuga seotud kogud, siis on suur osa nimekirja kantud teostest Tartu nägu (Tartu ja ümbruskonna vaated, ülikooli professorite jt tartlaste portreed jms). Arvuliselt kuulub nimekirja kõige enam Tartus töötanud lito- ja fotograafi Georg Friedrich Schlateri ning lühikest aega Tartus tegutsenud Eduard Hau loomingut. Eriti levinud on näiteks 30-leheline professorite portreede sari (1837–1839), mille üksikuid lehti leidub paljudes kogudes. Samuti on väga levinud Schlateri ning hiljem temalt litograafiatöökoja ära ostnud Louis Höflingeri Tartu vaadete sarjad. Levinud mappide hulgast võiks nimetada veel Friedrich Ludwig von Maydelli populaarset ajalooportreede sarja (1839, 1842).

Teisalt oli põnev sattuda päris haruldastele lehtedele, näiteks Georg Friedrich Schlateri pastor Christoph Friedrich Mickwitz noorema portree Järvamaa muuseumis, Friedrich Sigismund Sterni ja Schlateri Võru vaade kirjandusmuuseumis, Wilhelm Timmi litograafia Tartu vaadetega Tartu linnamuuseumis või

August Daugelli loodud puugravüür kirurg Nikolai Pirogovi majast Viljandi muuseumis. Ootamatu üllatusena leidsime August Pezoldi varased litograafiad eesti talurahvatüüpidest hoopis Eesti Rahva Muuseumi etnograafiliste jooniste kogust.

Just väiksemates muuseumides ei piirdunud töö ainult baltisaksa graafikaga, vaid nõustasime muuseume ka muu vanema graafika osas. Töö käigus vaatasime läbi palju suurema hulga teoseid, kui lõpuks nimekirja jõudis. Kõik muuseumid said parandatud andmestikuga nimekirjad. See oli projekti kõige ajamahukam ja ühtlasi kõige olulisem tulemus. Täpsustasime nii teoste autorite määranguid, dateeringuid kui graafika tehnikaid. Kindlasti suurenes muuseumide teadlikkus nende kunstikogude sisust ja väärtusest ka laiemalt. Tartu ülikooli jaoks – nii muuseumile kui raamatukogule – toob projekt ennekõike uut teavet ülikooliga seotud teoste leidumuse kohta vähem tuntud kollektsioonides. Materjali jagub siin nii edasiseks uurimistööks kui illustratsiooniks ülikooli aja- ja ehitusloole.

Projekti käigus torkas muuhulgas silma, et MuSiS puuduvad praeguseeni üheselt mõistetaavad põhimõtted kunstiteoste kirjeldamiseks. Eriti selgelt tuleb see välja just trükigraafika puhul, kus sama teose erinevaid eksemplare võib leida mitmes kogus. Kui teosed on erinevalt kirjeldatud, pole need samu otsitunuseid kasutades korraga leitavad. Erinevate otsisõnadega katsetamine muudab aga sarnaste või sisuliselt samade teoste leidmise andmebaasist tülikaks ja ajakulukaks.

Artikli autorid tänavad kõiki projektis kaasa löönud muuseume ja muuseumitöötajaid abi ning lahke vastuvõtu eest.

ALEKSEI PETERSON

29. X 1931 – 27. VII 2017

Lahkunud on teenekas etnograaf, Eesti Rahva Muuseumi pikaajaline direktor ning ajakirja Muuseum asutaja ja kauaaegne peatoimetaja Aleksei Peterson.

Aleksei Peterson sündis Sangaste vallas õigeusku siirdunud eesti talupojaperes. 1951. aastal lõpetas ta Valgas keskkooli ning astus Tartu Riikliku Ülikooli ajaloo osakonda. Ühele kursusele sattus rühm aktiivseid noori, kes otsustasid spetsialiseeruda etnograafiale. Kursuseõdede seast leidis Aleksei ka abikaasa Lei.

Suurem osa Eesti etnograafide akadeemilisest ladvikust oli sõja lõppedes Läände pagenud, mõned ka nõukogude repressioonide ohvriks langenud. Etnograafias valitses kaadrinappus ning see avas võimaluse noortele tulijatele. Tollal Teaduste Akadeemiale allunud Etnograafia Muuseumi olid aastaid juhtinud erialase hariduseta inimesed. 1950ndate teise poole vabamates oludes otsustati seal töö uutele rööbastele seada ning muuseumi direktoriks määrati Harri Moora eeskostel tollal alles 26-aastane Aleksei Peterson. Aastail 1958–1992 juhtis ta Eesti etnograafia üht olulisimat institutsiooni ning mängis selle arengus väga kaalukat rolli.

Aleksei Peterson polnud lihtsalt direktor-administraator, kes korraldas näiteks muuseumihoone küttesüsteemi remonti või leidis lahendusi pidevalt kummitavale ruumipuudusele. Ta oli ka aktiivne teadlane, kes uuris eeskätt

ehitisi ja põllutööriistu, aga ka etnograafia ajalugu ning museoloogia praktilisi probleeme. Kokku on ta avaldanud üle saja teaduspublikatsiooni. Aastal 1993 omandas Peterson Peterburis ajalooteaduste doktori kraadi.

Petersoni haare ei piirdunud Eestiga, vaid ulatus üsna kiiresti hõlmama ka teisi läänemeresoome ning seejärel juba kõiki soome-ugri rahvaid. Eestlaste kõrval olid tema nii-öelda lemmikrahvasteks algul vepslased ja hiljem udmurdid. Aastakümnete vältel korraldati soome-ugri rahvaste juurde üle saja ekspeditsiooni, osalt Petersoni enda, osalt tema kolleegide juhtimisel. Põhirõhk oli esemete kogumisel, ent lisaks laekusid ERMi hoidlatesse ka etnograafilised kirjeldused, joonised ja fotod.

Petersoni eestvõttel jäädvustati kaduvat ja muutuvat rahvakultuuri ka filmilindile. Osa kogutud materjalist monteeriti etnograafilisteks filmideks.

Nii soome-ugri ekspeditsioonid kui ka filmialane tegevus olid suuresti Petersoni isiklik initsiatiiv. Need olid tülikad ettevõtmised, mida keegi temalt otseselt ei nõudnud. Lihtsam olnuks tegemata jätta, hoida madalat profiili, istuda mugavalt direktoritoolil. Kuid see ei sobinud Petersoni iseloomuga. Ta ihkas end teostada, tal oli tugev missioonitunne. Petersoni huvitas põhiliselt traditsiooniline rahvakultuur, mis oli kadumas. Ta leidis, et kui tal on võimalus seda koguda ja salvestada, siis on see tema kohus. Energiat ta seejuures ei säästnud, pühendus üleni eesmärgile, oli nõudlik nii enda kui ka teiste suhtes. See põhjustas vahel konflikte, aga paljud asjad said tehtud, ideed ellu viidud, kogud komplekteeritud.

1980ndate teisel poolel sai Petersonist ühiskonnategelane, kes nõudis häälekalt muuseumi naasmist Raadile. Tema eestvõttel taastati 1988 ka Eesti Rahva Muuseumi ajalooline nimi. Samal ajal võttis Peterson idapoolsetel soome-ugri aladel toimunud üritustel aktiivselt sõna vepsa, udmurdi ja teiste soome-ugri rahvaste keele ja kultuuri kaitseks.

Jäänud pensionile, suunas Aleksei Peterson oma energia ajakirja Muuseum käimalükkamisele. Ajakirja avanumber ilmus 1995. aastal ja kuni 2006. aastani oli Aleksei Peterson selle peatoimetaja.

Suure habemega autoriteetset etnograafi jäädakse mäletama nii Eestis kui muudestki soome-ugri maades.

ENGLISH RESUME

ESTONIAN OPEN AIR MUSEUM – EFFICIENT BOTH AS A STATE INSTITUTION AND A FOUNDATION

Merike Lang
Estonian Open Air Museum

In May 2017 the Estonian Open Air Museum celebrated its 60th anniversary. Since 2014 the Open Air Museum has been operating as a foundation, after joining with the Conservation and Digitization Centre Kanut. Merike Lang, the director of the museum, provides an overview of the activities of the museum as a foundation.

In 2017 the number of visitors at the Open Air Museum amounted to 138,000 people. In 2015, a new part of the permanent exhibition with Seto and Peipus-Russian buildings was opened with the financial help from the EAS (Enterprise Estonia) tourism support measures; the exposition was also awarded a prize in the museum development category. The Centre of Multicultural Estonia, which has won several prizes, operates successfully on the basis of the permanent exhibition. In 2015 the Centre of Rural Architecture received the Grand Prix of Europa Nostra Award for its educational programmes.

FROM TAMMSAARE-PÕHJA FARM INTO VARGAMÄE MUSEUM

Kristi Kirss, Siiri Kvell
Tammsaare Museum in Vargamäe

In 2018 the Tammsaare Museum in Vargamäe celebrated Estonian novelist Anton Hansen Tammsaare's 140th birth anniversary. Anton Hansen Tammsaare raised his birthplace, Tammsaare-Põhja (Northern) farm, to fame in 1926, with the publication of his novel "Truth and Justice", depicting Estonians' inner life and hard work. This year the museum also celebrated its own 60th anniversary: the Vargamäe Museum opened its doors to visitors on 30 January 1958. Besides exhibitions, educational programmes, and cultural events the museum also hosts open air performances based on A. H. Tammsaare's literary works.

ESTONIAN ANNUAL MUSEUM AWARDS 2017

Marju Niinemaa
Ministry of Culture, Chief Specialist

On 19 January 2018, Estonian annual museum awards were handed out at the Kumu Art Museum. The award for the best permanent exhibition was given to the exhibition "Stories and songs" by the Estonian Theatre and Music Museum.

The exhibition presents, by the means of theatre and music, stories from Estonian literature and songs that are in each Estonian's repertoire.

The award for the best exhibition in 2017 went to the Estonian National Museum for the exhibition "Regarded as a norm, perennially worn". The Estonian National Museum has staged the greatest ever folk costume exhibition, with an aim to introduce Estonian folk costumes and their possible modern usage. An inseparable extension of this exhibition is a display mounted in the gallery of the museum, under the title "From the village lane to the red carpet".

Prizes were also awarded in the following categories: the best conservation work of the year, the best curator of a collection, the best heritage protector in a museum, the best promoter of museum education, the best scientific publication and the best scientific event, the best museum developer in 2017, and the best marketing event in 2017.

NATURAL DEATH

Ülle Kask

Estonian Health Care Museum

Last year the Museum Rat award was given to the exhibition "Natural death" by the Estonian Health Care Museum. The exhibition tries to explain why and how people die, touches upon the ethical side of treating the dying person, describes the changes that take place in the body after death, explains what happens in the autopsy room, and discusses other issues related to death, such as the fear of death, funerals, grief management, commemorating the deceased, funeral customs in different religions, etc. Today the exhibition has been dismantled and parts of it are displayed in the permanent exhibition of the museum.

UNIVERSITY OF TARTU NATURAL HISTORY MUSEUM: FOCUS ON ENVIRONMENTAL EDUCATION

Reet Mägi

University of Tartu Natural History Museum

In 2016 a new permanent exhibition opened at the University of Tartu Natural History Museum and visiting activities gained fresh impetus. 8,000 exhibits are displayed on the 1,300 square metres of the new exhibition. Topics range from the beginning of the universe, structure of the Earth, and evolution of life through all geological eras to today's biological diversity, including animals, plants, fungi, and biocoenoses. In addition to this, ecological connections are introduced as well as human's role in influencing the

natural environment. Topics of nature are supplemented with information about culture and history of science. More than 40 educational programmes are offered on the basis of the new exhibition, as well as refresher courses for teachers and environmental educationalists.

STORY OF A SUITCASE

Nele Dresen

Tartu City Museum

Keiu Telve

Center for Applied Anthropology of Estonia

The Tartu City Museum's educational programme titled "Museum in a suitcase" takes museum workers to schools. The programme consists of three museum classes, which, supplementing each other, provide a comprehensive overview of medieval urban culture in Estonia. The participants of the programme arrive at schools with a suitcase full of visual aids, necessary for conducting a history class about the Middle Ages – a pop-up display, a three-dimensional mock-up of medieval Tartu, copies of medieval artefacts, board games related to Hanseatic trade, typical characters' role cards to act out sketches on medieval topics, and clothes dating back to medieval times. The programme turned out successful: 1,700 pupils from 18 different schools from five counties participated in the classes in 2017.

INTERVIEW WITH ELVI NASSAR, CHIEF TREASURER OF THE ESTONIAN OPEN AIR MUSEUM

Elvi Nassar, who comes from Setomaa, south-eastern Estonia, has worked in the museum sphere already for 30 years. She started at the Estonian Agricultural Museum and since 2000 she has worked at the Estonian Open Air Museum, first as a collection keeper and then as chief treasurer.

THE COMMON HOUSE BORER, COMMON FURNITURE BEETLE, WOODWORM

Marika Laht

**Estonian Open Air Museum
Conservation department**

The head of the conservation department of the Estonian Open Air Museum introduces beetles damaging wood, textiles, and other materials. She describes different beetles and conditions suitable for their life, and explains how to keep their activity under control and how to prevent their invasion.

MAPPING BALTIC GERMAN AND OLDER GRAPHIC ART AT ESTONIAN NON-ART MUSEUMS IN 2016–2017

Kristiina Tiideberg

University of Tartu Art Museum

Moonika Teemus

University of Tartu Library

In 2016, the University of Tartu Art Museum in cooperation with the university library initiated a project with an aim to get an overview of 19th-century Baltic German and older foreign graphic artworks in Estonian memory institutions outside art museums and to examine the content of these collections. With the help of information systems, the first stage of the project ascertained graphic artworks, whereas during the second stage collections were visited and the artworks were inspected. As a result of the project, a list of Baltic German graphic art prints in the collections of Estonian memory institutions was compiled, which is available at <http://www.kunstimuseum.ut.ee/et/content/lopetatud-projektid>.

IN MEMORIAM

ALEKSEI PETERSON

Aleksei Peterson, a meritorious ethnographer, long-standing director of the Estonian National Museum, establisher of the journal *Museum* and its long-term editor-in-chief, has passed away.

In the years 1958–1992 Aleksei Peterson was in charge of the Estonian National Museum. He was not just a director-administrator, but also an active researcher, who studied, above all, buildings and agricultural tools, but also practical problems of museology. In 1993 Peterson was awarded a doctoral degree in St. Petersburg. He did not limit his interest to merely Estonia but also other Finno-Ugric peoples, especially the Udmurts and the Vepsians. On Peterson's initiative the fading and changing folk culture was recorded on film. In the second half of the 1980s Peterson became active in public life, clamouring for returning the museum to Raadi. After finishing his work at the Estonian National Museum, Aleksei Peterson established the journal *Museum*, and was its editor-in-chief in 1995–2006.

